

Marek Parchem

"Peszer do Księgi Nahuma" (4Q169) z Qumran : aluzje do wydarzeń historycznych z I w. przed Chr.

Collectanea Theologica 81/4, 63-100

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MAREK PARCHEM, WARSZAWA

PESZER DO KSIĘGI NAHUMA (4Q169) Z QUMRAN – ALUŻJE DO WYDARZEŃ HISTORYCZNYCH Z I W. PRZED CHR.

Dokument z 4. groty qumrańskiej noszący nazwę *Peszer do Księgi Nahuma* stanowi komentarz do Księgi Nahuma, której głównym tematem jest zapowiedź upadku Niniwy, stolicy imperium asyryjskiego. Treścią niniejszego artykułu będzie analiza komentarza z Qumran w kontekście znajdujących się w nim wzmianek o wydarzeniach historycznych z I w. przed Chr., zostaną omówione aluzje do wydarzeń z czasów panowania Aleksandra Janneusza oraz Aleksandry Salome, walki o władzę Hirkana i Arystobula oraz zdobycia Jerozolimy przez Pompejusza w 63 r. przed Chr.

Ogólne wprowadzenie

*Komentarz do Księgi Nahuma (4Q169; 4QpNah)*¹ należy do tzw. peszerów ciągłych, w którym komentator cytuje tekst biblijny, a następnie daje własne wyjaśnienie zawierające aktualizację przesłania księgi prorockiej do czasów współczesnych autorowi.²

¹ Wydania tekstu: J.M. Allegro, A.A. Anderson, 169. *Commentary on Nahum*, w: ciż (red.), *Qumran Cave 4, I (4Q158-4Q186)* (DJD 5), Oxford 1968, s. 37-42 + pl. XII-XIV (*editio princeps*); F. Garcia Martinez, E.J.C. Tigchelaar (red.), *The Dead Sea Scrolls Study Edition*, t. I: *1Q1-4Q273*, Leiden 1999, s. 334-341; D.W. Parry, E. Tov (red.), *The Dead Sea Scrolls Reader*, cz. 2: *Exegetical Texts*, Leiden 2004, s. 72-78. *Tłumaczenia tekstu i komentarze* (wybór): J. Carmignac, *Interprétation de Nahum (4QpNah)*, w: tenże i in. (red.), *Les Textes de Qumran: Traduits et annotés*, t. II, Paris 1963, s. 85-92; A. Dupont-Sommer, *Le Commentaire de Nahum découvert près de la Mer Morte (4QpNah): Traduction et notes*, *Semita* 13 / 1963, s. 55-88; W. Tyloch, *Rękopisy z Qumran nad Morzem Martwym*, Warszawa 1997, s. 327-334; M.P. Horgan, *Pesharim: Qumran Interpretations of Biblical Books*, CBQMS 8, Washington 1979, s. 158-191; G.L. Douina, *4QPesher Nahum: A Critical Edition*, JSPSup 35; Copenhagen International Series, 8, Sheffield 2001; S.L. Berrin, *The Pesher Nahum Scroll from Qumran: An Exegetical Study of 4Q169*, STDJ 53, Leiden 2004.

² Rozróżnienia na peszery ciągłe: np. komentarze do Ha (1QpHab); Mi (1Q14); So (1Q15; 4Q170); Iz (4Q161-165); Oz (4Q166-167); Na (4Q169); Ps (1Q16; 4Q171; 4Q173 i peszery tematyczne: np. 4Q174; 11Q13, dokonał po raz pierwszy J. Carmignac, *Le docu-*

Zachował się jeden rękopis dokumentu, na który składa się pięć fragmentów zawierających tekst sześciu kolumn. Obecnie istniejący tekst zawiera kolumny 2, 8, 9, 10, 11 i 12. Pierwotnie cały dokument składał się najprawdopodobniej z trzynastu kolumn tekstu.³ Fragmenty 1-2 zawierają pozostałości jednej kolumny, fragmenty 3-4 prezentują stosunkowo dobrze zachowany tekst czterech kolumn oraz fragment 5 zawiera krótki fragment kolejnej kolumny. Każda z kolumn składała się prawdopodobnie z dwunastu linii tekstu, na co wskazuje tekst z fragmentów 3-4. Długość tekstu w każdej z kolumn jest różna i waha się w granicach 12-15 cm (61-70 liter w poszczególnych liniach). Charakterystyczną cechą rękopisu są puste miejsca pozostawione po cytatach biblijnych i komentarzu, co mogło pełnić funkcję swoistego rodzaju interpunkcji.⁴

Badania paleograficzne wykazały, że *Peszer do Księgi Nahuma* jest zapisany pismem określającym, jako przejściowe między późnohasmonejskim i wczesnoherodiańskim datowanym na lata 50-1 przed Chr.,⁵ co pozwala przypuszczać, że dokument mógł powstać w połowie I w. przed Chr. Pojawiająca się w dokumencie wzmianka o „powstaniu władców Kittim” (frag. 3-4, kol. 1, linia 3) odnosząca się do zdobycia Jerozolimy przez Pompejusza w 63 r. przed Chr. sugeruje, że ten qumrański peszer do proroctwa Nahuma powstał po tym wydarzeniu.

ment de Qumrân sur Melkisédeq, RQ 7/1969-1971, s. 360-361, co przyjęli również inni uczeni; zob. np. M.P. H o r g a n, *Pesharim*, s. 2-3; S. M ę d a l a, *Peszery qumrańskie i midrasze starożytnego judaizmu*, CT 63(1993)3, s. 29-31; S.L. B e r r i n, *The Peshar Nahum Scroll from Qumran*, s. 1; szerzej na temat peszerów w aspekcie gatunku literackiego oraz stosowanych w nich metodach i technikach egzegetycznych, zob. t e n ż e, *Qumran Pesharim*, w: M. H e n z e (red.), *Biblical Interpretation at Qumran*, SDSSRL, Grand Rapids-Cambridge 2005, s. 110-133.

³ G.L. D o u d n a, *4QPeshar Nahum*, s. 29-30, 35-38; S.L. B e r r i n, *The Peshar Nahum Scroll from Qumran*, s. 6. Natomiast M.P. H o r g a n, *Pesharim*, s. 160, biorąc pod uwagę długość biblijnej Księgi Nahuma sugerowała, że liczba kolumn całego dokumentu mogła wahać się w granicach 12-16.

⁴ Zob. M.P. H o r g a n, *Pesharim*, s. 160; P. M u c h o w s k i, *Komentarze do rękopisów znad Morza Martwego*, Judaica i Hebraica 1, Poznań 2005, s. 134.

⁵ Zob. J. S t r u g n e l l, *Notes en marge du volume V des „Discoveries in the Judaean Desert of Jordan”*, RQ 7 /1970, s. 205; szerzej na temat klasyfikacji pisma, opierającej się na badaniach paleograficznych, zob. F.M. C r o s s, *The Development of the Jewish Script*, w: G.E. W r i g h t (red.), *The Bible and the Ancient Near East: Essays in Honor of W.F. Albright*, Garden City 1961, s. 133-202; t e n ż e, *Paleography and the Dead Sea Scrolls*, w: P.W. F l i n t, J.C. V a n d e r K a m (red.), *The Dead Sea Scrolls After Fifty Years: A Comprehensive Assessment*, t. 1, Leiden 1998, s. 379-402.

W dokumencie 4Q169 zachowały się następujące cytaty z Księgi Nahuma oraz komentarze do nich: 1,3-6 (frag. 1-2); 2,12-14 (frag. 3-4, kol. 1); 3,1-5 (frag. 3-4, kol. 2); 3,6-9 (frag. 3-4, kol. 3); 3,10-12 (frag. 3-4, kol. 4); 3,14 (frag. 5). Pomiedzy tekstem masoreckim Księgi Nahuma a cytatai w komentarzu qumrańskim istnieje stosunkowo duża liczba różnic tekstualnych, przy czym większość z nich dotyczy ortografii.⁶

Interpretacja biblijnej Księgi Nahuma w 4Q169

W *Komentarzu do Księgi Nahuma* (4Q169) – podobnie jak w innych peszerach qumrańskich – interpretacja treści księgi biblijnej polega na jej aktualizacji do sytuacji współczesnej autorowi z Qumran. W 4Q169 znajdują się liczne aluzje do wydarzeń historycznych z pierwszej połowy I w. przed Chr.,⁷ jak również obraz panującej w tym okresie sytuacji politycznej w Palestynie i konfliktów między różnymi ugrupowaniami istniejącymi w judaizmie tego okresu. Na szczególną uwagę zasługuje występowanie w 4Q169 licznych tajemniczych określeń postaci i ugrupowań (np. „wściekły lew”, „szukający pochlebstw”, „Efraim”, „Manasses”, „dom Pelega”, „Juda”), jak również dwa imiona własne, tj. Demetriusz i Antioch.

Imiona własne oraz określenia osób i ugrupowań

DEMETRIUSZ. W 4Q169 frag. 3-4, kol. 1, linie 2-3 peszeru pojawiają się dwa imiona własne pozabiblijnych postaci historycznych, co jest zjawiskiem stosunkowo rzadkim w pismach qumrańskich, a mianowicie מְדִיטְרוֹס [דְּמִיטְרוֹס], „Demetriusz” (4Q169 frag. 3-4, kol. 1, linia 2)

⁶ P. Muchowski, *Komentarze do rękopisów znad Morza Martwego*, s. 135-136 w szczególności 36 różnic; zob. szerzej, R. Weiss, *A Comparison between the Masoretic and the Qumran Texts of Nahum III, 1-11*, RQ 4 /1963-1964, s. 433-439; S.L. Berlin, *The Pesher Nahum Scroll from Qumran*, s. 291-294.

⁷ Tylko nieliczni uczeni odnoszą treść *Komentarza do Księgi Nahuma* (4Q169) do wydarzeń rozgrywających się w pierwszej połowie II w. przed Chr., np. H. Rowley, *4QpNahum and the Teacher of Righteousness*, JBL 75 /1956, s. 188-193; I. Rabinowitz, *The Meaning of the Key („Demetrius”) Passage of the Qumran Nahum-Pesher*, JAOS 98/1978, s. 394-399. Według tych uczonych, peszer opisuje wydarzenia z czasów Demetriusza I, a jego treść powinna być łączona z opisem znajdującym się w 1 Mch 7,1-25, a więc ustanowieniem przez Demetriusza arcykapłanem Alkimosa oraz jego późniejsze działania wobec Machabeuszów. Jednakże taka interpretacja nie znalazła uznania wśród innych uczonych.

oraz אנתיוכוס , „Antioch” (4Q169 frag. 3-4, kol. 1, linia 3).⁸ Początkowe spółgłoski imienia „Demetriusz” nie zachowały się, ale są przez wszystkich uczonych rekonstruowane w ten sam sposób, tj. [דמי]טרוס .⁹ W odniesieniu do Demetriusza stwierdza się, że jest on מלך יון , „królem Jawanu” (linia 2), zaś w linii 3 pojawia się to określenie w liczbie mnogiej, tj. מלכי יון , „królów Jawanu”, co wskazuje, że chodzi o władców z dynastii Seleucydów. W tradycji biblijnej termin יון , „Jawan”, jest ogólnym określeniem Greków i terenów przez nich zamieszkałych. Według genealogii w Rdz 10 Jawan jest jednym z siedmiu synów Jafeta (w. 2), których potomkowie zamieszkują wybrzeża i wyspy, tj. basen Morza Egejskiego i Morza Śródziemnego (w. 5). Chociaż ten termin jest właściwie określeniem Jończyków zamieszkujących wybrzeże Azji Mniejszej – dlatego mieli ożywione stosunki handlowe z sąsiednimi krajami (zob. Ez 27,13) – to w późniejszym czasie nazwa „Jawan” jest ogólnym określeniem Greków zamieszkujących zarówno Azję Mniejszą, jak i Grecję właściwą (zob. Jl 4,6; Za 9,13; 1QM 1,6; 18,2). W Księdze Daniela jest to określenie imperium Aleksandra Macedońskiego oraz jego następców (Dn 8,21; 10,20; 11,2).¹⁰

Wśród władców z dynastii Seleucydów było trzech królów, którzy nosili to imię: Demetriusz I Soter (162-150 przed Chr.), Demetriusz II Nicator (145-140 przed Chr.) i Demetriusz III Eukairos (95-88 przed

⁸ Spośród wszystkich peszerów qumrańskich jedynie w *Komentarzu do Księgi Nahuma* występują imiona własne (tj. Demetriusz i Antioch), zob. H. Bengtsson, *Three Sobriquets, Their Meaning and Function: The Wicked Priest, Synagogue of Satan, and the Women Jezebel*, w: J.H. Charlesworth (red.), *The Bible and the Dead Sea Scrolls*, t. I: *Scripture and the Scrolls*, Waco 2006, s. 188.

⁹ Słabo czytelna jest przedostatnia spółgłoska, stąd rozbieżność w jej odczytaniu jako ל lub ב , przy czym większość uczonych opowiada się za czytaniem ב (tj. [דמי]טרוס), zob. np. D.J.A. Clines, i in. (red.), *The Dictionary of Classical Hebrew*, t. II, Sheffield 1995, s. 450; M.G. Abegg, Jr., i in. (red.), *The Dead Sea Scrolls Concordance*, t. I: *The Non-Biblical Texts from Qumran, Part One*, Leiden-Boston 2003, s. 194; F. Garcia Martinez, E.J.C. Tigchelaar (red.), *The Dead Sea Scrolls Study Edition*, t. I, s. 336; D.W. Parry, E. Tov (red.), *The Dead Sea Scrolls Reader*; cz.2: *Exegetical Texts*, 74 (tekst według J.M. Allegro, DJD 5); M.P. Horgan, *Pesharim*, s. 173 (oraz w dodatku: *The Texts*, s. 47). Niektórzy uczeni czytają ל (tj. [דמי]טרוס), zob. np. Y. Yadin, *Peshar Nahum (4QpNahum) Reconsidered*, IEJ 21(1971)1; G.L. Douina, *4QPeshar Nahum*, s. 117-119; S.L. Berrin, *The Peshar Nahum Scroll from Qumran*, s. 34, 48.

¹⁰ Zob. D.W. Baker, *Javan (Person)*, w: ABD, t. III, s. 650; M. Parchem, *Księga Daniela. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, NKB.ST 26, Częstochowa 2008, s. 543-544.

Chr.).¹¹ Większość uczonych uważa, że imię „Demetriusz” pojawiające się w 4Q169 odnosi się do trzeciego z wymienionych władców, którego pełne imię brzmiało Demetriusz III Theos Filopator Soter z przydomkiem Eukairos. Chociaż wszyscy trzej władcy o tym imieniu prowadzili walki w Judzie oraz ingerowali w sprawę jej mieszkańców, to jednak wzmianka o dokonanej przez „wściekłego lwa” egzekucji członków ugrupowania żydowskiego, które wezwało na pomoc króla z dynastii Seleucydów, wskazuje na czasy Demetriusza III. W Syrii po śmierci Antiocha VIII Gryposa (126-96 przed Chr.) toczyły się walki o tron. Demetriuszowi udało się opanować część Syrii ze stolicą w Damaszku. Wezwany na pomoc przez ugrupowanie faryzeuszów interweniował w Judei w 88 r. przed Chr., ale nie odniósł znaczących sukcesów. Po powrocie do kraju prowadził walkę z bratem Filipem. Oblężony w Baroi dostał się do niewoli Partów, którzy wspomagali Filipa, gdzie zmarł w wyniku choroby w tym samym roku (zob. Józef Flawiusz, *Ant.* 13,365-386).¹²

ANTIOCH. Trudno jednoznacznie stwierdzić, do kogo odnosi się imię „Antioch” (4Q169 frag. 3-4, kol. 1, linia 3), ponieważ w dynastii Seleucydów było kilkunastu władców noszących to imię. W identyfikacji kluczowe znaczenie ma wyrażenie „od Antiocha aż do nastania władców Kittim” wskazujące na okres, w którym Jerozolima nie została zdobyta przez królów z dynastii Seleucydów aż do zajęcia jej i splądrowania przez Kittim, czyli Rzymian.¹³ Większość uczonych – akceptując propozycję J.M. Allegro – uważa, że „Antiochem” z 4Q169 jest Antioch IV Epifanes (175-164 przed Chr.), który opanował Jerozolimę i zbezczeszczył świątynię.¹⁴

¹¹ F.W. Walbank, in. (red.), *The Hellenistic World*, The Cambridge Ancient History, VII/1, Cambridge 1984, s. 482-483, 490-491.

¹² Zob. B.J. Lillie, *Demetrius (Person)*, w: ABD, t. II, s. 136; J. Wołski, *Dzieje i upadek imperium Seleucydów*, Kraków 1999, s. 115.

¹³ Antioch VII Sidetes oblegał Jerozolimę przez blisko dwa lata (134-132 przed Chr.), ale jej nie zdobył. W wyniku zawartego porozumienia Jan Hirkan został zmuszony do zapłacenia trybutu oraz zburzenia murów obronnych Jerozolimy (Józef Flawiusz, *Ant.* 13, s. 236-247), zob. L.L. Grabbe, *Judaism from Cyrus to Hadrian*, t. I: *The Persian and Greek Periods*, Minneapolis 1992, s. 299-300; H. Eshel, *The Dead Sea Scrolls and the Hasmonean State*, SDSSRL, Grand Rapids-Cambridge 2008, s. 123-124.

¹⁴ Zob. J.M. Allegro, *Further Light on the History of the Qumran Sect*, JBL 75/1956, s. 93; tak m.in. Burrows, Carmignac, Cross, Dupont-Sommer, Gaster, Horgan, Knibb, Lohse, Maier, Rabinowitz, Berrin, Eshel, Mędała, Muchowski. Natomiast Schiffman preferuje Antiocha III, Habermann Antiocha X, zaś Garcia Martinez Antiocha V Eupatora.

WŚCIEKŁY LEW. Postać określana jako כפיר החרון „wściekły lew”, dosł. „lew wściekłości” pojawia się dwa razy w *Komentarzu do Księgi Nahuma* (4Q169 frag. 3-4, kol. 1, linie 5-6) oraz w *Komentarzu do Księgi Ozeasza* (4Q167 frag. 2, linia 2), którą większość uczonych identyfikuje z Aleksandrem Janneuszem, królem z dynastii hasmonejskiej (103-76 przed Chr.). Termin חרון oznaczający „płonący”, „gniew”, „wściekłość”, w Biblii Hebrajskiej jest używany zawsze w odniesieniu do Boga. W Jr 25,38 Bóg jest metaforycznie ukazany jako lew, którego gniew zwraca się przeciwko grzesznemu narodowi: „Opuścił jak lew [ככפיר] swoją kryjówkę, bo jego kraj stał się pustkowiem, z powodu gwałtownego gniewu i z powodu wściekłości Jego gniewu [חרון אפון]” (zob. też Oz 5,14). Identyfikacja „wściekłego lwa” z Aleksandrem Janneuszem wiąże się z problemem stosunku wspólnoty qumrańskiej do tego króla, o którym wspomina się w trzech pismach, mianowicie w *Komentarzu do Księgi Nahuma*, w *Komentarzu do Księgi Ozeasza* oraz w 4Q448, który zawiera tekst nazywany często modlitwą za króla Jonatana. Opinie uczonych są w tym względzie podzielone, gdyż niektórzy uważają, że wspólnota odnosiła się do niego pozytywnie, inni są zdania, że go tolerowała, a jeszcze inni uważają, że była wrogo ustosunkowana do niego.¹⁵ Zdaniem Y. Yadina, nazwanie Aleksandra Janneusza „wściekłym lwem” ukazuje jego rolę jako narzędzia w ręku Boga w odniesieniu do jego walki z faryzeuszami, a co za tym idzie, jest on w peszerach qumrańskich traktowany przychylnie.¹⁶ Bez wątplenia „wściekły lew” jest w peszerach ukazany jako wykonawca woli Boga, ale, jak wykazuje J.M. Baumgarten, to wcale nie znaczy, że wspólnota była do niego pozytywnie ustosunkowana. Uczony ten podaje jako przykład tekst w 4Q169 frag. 3-4, kol. 2, linie 4-5, gdzie jest mowa o tym, że szukający pochlebstw zostaną dotknięci „mieczem narodów, niewolą, rabunkiem”, ale to nie znaczy, że członkowie wspólnoty qumrańskiej

¹⁵ Zob. dyskusję na ten temat w S.L. B e r r i n, *The Pesher Nahum Scroll from Qumran*, s. 108-109. Największe kontrowersje wzbudza interpretacja 4Q448. Opinia niektórych uczonych, interpretujących ten tekst jako wyjątkowo przychylny Aleksandrowi Janneuszowi, nie jest do końca tak oczywista, ponieważ może on być również interpretowany jako skierowany przeciwko królowi, w którym nie ma modlitwy za króla Jonatana, ale pragnienie, by sam Bóg walczył przeciwko niemu; zob. E. M a i n, *For King Jonathan or Against? The Use of the Bible in 4Q448*, w: M. S t o n e, E. C h a z o n (red.), *Biblical Perspectives: Early Use and Interpretation of the Bible in Light of the Dead Sea Scrolls*, STDJ 28, Leiden 1998, s. 113-135.

¹⁶ Y. Y a d i n, *Pesher Nahum (4QpNahum) Reconsidered*, s. 3.

czuli sympatię do „narodów”, które unicestwiły ich wrogów.¹⁷ W tradycji biblijnej niekiedy obce imperia są ukazywane jako nieświadome swej roli narzędzia w ręku Boga, które są wykonawcami Jego sądu (np. Asyria w Iz 10,5-6; Babilon w Jr 51,20-26), co nie świadczy o przychylności wobec nich. Jak słusznie zauważa S.L. Berrin, w *Komentarzu do Księgi Nahuma* bardziej zwraca się uwagę na działanie Aleksandra Janneusza, a nie na stosunek do jego osoby, tj. sympatię czy wrogość.¹⁸ Innymi słowy, dla członków społeczności qumrańskiej działanie Aleksandra Janneusza, zwłaszcza wobec faryzeuszy, było wyrazem woli Boga, a chociaż nie był on tego świadom, to jednak stał się w tym względzie narzędziem Jego działania.

KITTIM. Określenie כתיים „władcy Kittim” oznacza tutaj Rzymian, podobnie jak w innych peszerach qumrańskich (np. 1QpHab 2,12.14; 3,4.9; 4,5.10; 4Q161 frag. 8-10, kol. 3, linie 3.5.7.8). Termin כתיים pochodzący od nazwy Kition, portowego miasta położonego na wschodnim wybrzeżu Cypru, pojawia się wielokrotnie w Biblii Hebrajskiej (Rdz 10,4; Lb 24,24; 1 Krn 1,7; Iz 23,1.12; Jr 2,10; Ez 27,6; Dn 11,30). Według Rdz 10,4, Kittim jest imieniem syna Javana, a ten z kolei synem Jafeta. Józef Flawiusz stwierdza, że tą nazwą „Hebrajczycy określają wszystkie wyspy i większość krain nadmorskich” (*Ant.* 1,128).¹⁹ W Dn 11,30 jest mowa o wyruszeniu „okrętów Kittim” przeciw Antiochowi Epifanesowi, co jest aluzją do ingerencji Rzymu w konflikt między Antiochem a dynastią Ptolemeuszów. Nazwa ta często pojawia się w pismach qumrańskich. Wśród uczonych istnieją jednak rozbieżności w odniesieniu do identyfikacji Kittim w poszczególnych pismach, m.in. z Seleucydami, Ptolemeuszami lub ogólnie z Grekami lub z Rzymianami. Niekiedy to określenie przybiera bardziej symboliczne znaczenie – jak np. w *Regule wojny*

¹⁷ Zob. J.M. Baumgarten, *Does TLH in the Temple Scroll Refer to Crucifixion?* w: tenże, *Studies in Qumran Law*, SJLA 24, Leiden 1977, s. 180-181.

¹⁸ S.L. Berrin, *The Pesharim Nahum Scroll from Qumran*, s. 109; zob. też J.H. Charlesworth, *The Pesharim and Qumran History: Chaos or Consensus?* Grand Rapids-Cambridge 2002, s. 99-106.

¹⁹ Wszystkie cytaty z dzieł Józefa Flawiusza w niniejszym artykule pochodzą – z pewnymi modyfikacjami – z następujących polskich tłumaczeń: Józef Flawiusz, *Dawne dzieje Izraela*, tłum. Z. Kubiak, J. Radóżycki, t. I-II, Warszawa 1997; tenże, *Wojna żydowska*, tłum. J. Radóżycki, Warszawa 1995. Konsultacja tekstu greckiego według wydania H.S.J. Thackeraya, R. Marcus, *Josephus with an English Translation*, The Loeb Classical Library, t. II-VII, London 1927-1934 oraz wersji CD-ROM: *BibleWorks 8*.

(1QM) – jako uosobienie wszystkich wrogów synów światłości.²⁰ Za identyfikacją Kittim z Rzymianami w 4Q169 przemawia również wyraźny kontrast istniejący między „władcami” Kittim a „królami” Jawanu (frag. 3-4, kol. 1, linia 3).²¹

SZUKAJĄCY POCHLEBSTW. W linii 2 pojawia się określenie החלקוק דורשי „szukający pochlebstw”, odnoszące się do przeciwników Aleksandra Janneusza, którzy wezwali na pomoc Demetriusza III Eukairosa. Niemal wszyscy uczeni identyfikują tak nazwanych ludzi z ugrupowaniem faryzeuszy²². To określenie występuje sześć razy w *Komentarzu do Księgi Nahuma* (4Q169 frag. 3-4, kol. 1, linia 2 i 7; kol. 2, linie 2 i 4; kol. 3, linie 3 i 6-7), jak również w innych pismach qumrańskich (1QH 10,15.32; 12,10; 4Q163 frag. 23, kol. 2, linia 10; zob. też CD 1,18; 4Q266 frag. 2, kol. 1, linia 21). Choć znaczenie określenia „szukający pochlebstw” jest złożone i różnie tłumaczone,²³ to jednak nie ulega wątpliwości, że ma ono charakter negatywny. W Biblii Hebrajskiej czasownik דרש „szukać”, „zagłębiać się”, „badać”, „wyjaśniać” pojawia się w różnych kontekstach, podobnie jak w pismach qumrańskich, gdzie często odnosi się do „szukania” Boga, zwłaszcza przez studiowanie Biblii. Członkowie wspólnoty qumrańskiej byli przekonani, że zaniechanie szukania Boga przez badanie Tory jest jedną z charakterystycznych cech ludzi bezbożnych (1QS 5,11; por. So 1,7). Ale jeszcze większym złem było „szukanie” Boga fałszywie, czyli w sposób zakłamany i nieszczerzy. Na ta-

²⁰ Szerzej na ten temat, zob. G.J. Brooke, *The Kittim in the Qumran Pesharim*, w: L. Alexander (red.), *Images of Empire*, JSOTSup 122, Sheffield 1991, s. 135-159; T.H. Lim, *Kittim*, w: L.H. Schiffman, J.C. Vanderkam (red.), *Encyclopedia of the Dead Sea Scrolls*, t. I, Oxford 2000, s. 469-471; H. Eshel, *The Kittim in the War Scroll and in the Pesharim*, w: D. Goodblatt (red.), *Historical Perspectives from the Hasmoneans to Bar Kokhba in Light of the Dead Sea Scrolls*, STDJ 37, Leiden 2001, s. 29-44; M. Parchem, *Ostateczne zwycięstwo Boga w walce między dobrem a złem w świetle pism z Qumran*, RSB 30, Warszawa 2008, s. 186-187.

²¹ Zob. S.L. Berrin, *The Peshar Nahum Scroll from Qumran*, s. 103-104.

²² Szerzej na temat tego określenia, zob. np. J. Maier, *Weitere Stücke zum Nahumkommentar aus der Höhle 4 von Qumran*, Judaica 18/1962, s. 234-249; L.H. Schiffman, *Pharisees and Sadducees in Peshar Nahum*, w: tenże, *Qumran and Jerusalem: Studies in the Dead Sea Scrolls and the History of Judaism*, SSSRL, Grand Rapids-Cambridge 2010, s. 339-348 (oryginalne wydanie w JSOTSup 154, Sheffield 1993); S.L. Berrin, *The Peshar Nahum Scroll from Qumran*, s. 91-99.

²³ Choć przeważa przekład „szukający pochlebstw”, to niektórzy uczeni proponują nieco inne tłumaczenie, np. „those looking for easy interpretations” (Garcia Martinez, Tigchelaar), „interpreters of false laws” (Schiffman), „die glatten Anweisungen” (Maier), „poszukiwanie subtelności” (Rubinkiewicz).

kie rozumienie wskazuje drugi termin określenia. Według wspólnoty z Qumran, „szukający pochlebstw” zwodzą ludzi i narażają ich na niebezpieczeństwo przez fałszywe zajmowanie się studiowaniem Tory, ponieważ szukają jedynie „pochlebstw”. Warto zauważyć kontrast istniejący między negatywnym określeniem דורשי החלקות „szukający pochlebstw” a pozytywnym דורש התורה „ten, który wyjaśnia Prawo” (CD 6,7; 7,18; 4Q174 1,11), odnoszącym się do postaci mesjańskiej, której pojawienia się wyczekiwała wspólnota.²⁴ W sensie fizycznym rzeczownik הלך oznacza „coś/kogoś gładkiego, śliskiego” (zob. Rdz 27,11), ale często jest używany w szerszym sensie, zwłaszcza w odniesieniu do sfery mówienia, gdzie oznacza używanie „gładkiego języka” i wypowiedanie „gładkich rzeczy”, tj. „pochlebstw” (np. Ps 5,10; Prz 28,23), i dlatego jest określeniem postawy charakteryzującej się obłudą, zakłamaniem i hipokryzją. Wydaje się, że określenie „szukający pochlebstw” odwołuje się do Iz 30,10, gdzie mieszkańcy Judy nie chcą słuchać prawdy, ale pochlebstw i złudnych iluzji: „Mówili oni do widzących: Nie miejcie widzeń!, a do proroków: Nie prorokujcie nam tego, co prawdziwe! Mówcie nam pochlebstwa [חלקות], prorokujcie rzeczy zwodnicze!” (zob. też Ps 12,3-4; CD 1,18). Interesująca charakterystyka „szukających pochlebstw” znajduje się w *Zwoju hymnów*, gdzie są oni przedstawieni jako prześladowcy autora (1QH 10,14-16; zob. 1QH 12,7-14), który, dziękując Bogu, wyznaje: „Ocaliłeś mnie przed wściekłością mówiących oszustwa i przed zgromadzeniem szukających pochlebstw. Wybawiłeś duszę ubogiego, którego zamýślali unicestwić, przelewając jego krew, gdy pełnił twoją służbę” (1QH 10,31-33). W Dn 11,32 o postępowaniu Antiocha Epifanesa stwierdza się, że „będzie uwodził pochlebstwami” Żydów, co wyraża myśl, że król usiłował nakłonić ich do przyjęcia obyczajów pogańskich za pomocą pochlebstw i fałszywych obietnic bez pokrycia, które są swoistego rodzaju „uwodzeniem” i wprowadzaniem w błąd (por. Ps 12,3-4). W *Komentarzu do Księgi Nahuma* „szukający pochlebstw” są przedstawieni jako zwodzący i oszukujący ludzi za pomocą swoich kłamliwych nauk. W interpretacji cytatu z Na 3,4 autor peszeru – nazywając szukających pochlebstw Efraimem – przyrównuje ich do uwodzącej nierządniczy (4Q169 frag. 3-4,

²⁴ Zob. S.L. Berrin, *The Peshar Nahum Scroll from Qumran*, s. 93-94.

kol. 2, linie 7-10).²⁵ Warto zauważyć, że również w Nowym Testamencie faryzeusze są przedstawiani jako hipokryci zwodzący ludzi.²⁶

Konflikt Aleksandra Janneusza z faryzeuszami

W czasie panowania Aleksandra Janneusza (103-76 przed Chr.) doszło między tym hasmonejskim królem-arcykałanem a faryzeuszami do konfliktu, który trwał blisko sześć lat (ok. 95-88 przed Chr.). Powody tego konfliktu nie są dokładnie znane, ale można przypuszczać, że wyrosły one zarówno na gruncie religijnym, jak i politycznym. Zapewne nie bez znaczenia była zadawniona niechęć niektórych środowisk do Machabeuszów, zwłaszcza wobec wzrostu ich pozycji po zwycięskim powstaniu przeciw Seleucydom, co w konsekwencji doprowadziło do przejęcia przez nich władzy zarówno królewskiej, jak i arcykapłańskiej. Faryzeusze zdobywali coraz większe znaczenie i wpływ wśród ludzi, zaś polityka Hasmonauszy osłabiała ich pozycję. Spośród władców hasmonejskich najbardziej aktywnym był Aleksander Janneusz, który prowadził politykę militarnej ekspansji terytorialnej, w wyniku której jego królestwo osiągnęło największy obszar.²⁷ Być może właśnie te militarne sukcesy króla wywołały wystąpienie opozycji w części żydowskiej społeczności, której przewodzili faryzeusze. Można przypuszczać, że zarzewiem konfliktu stało się przekonanie, że wojowniczy król, jakim był Aleksander Janneusz, sprawuje urząd arcykapłański w świątyni jerozolimskiej bez należytego przestrzegania wszystkich przepisów uważanych przez faryzeuszy za pochodzące od Boga. Innymi słowy, według faryzeuszy Aleksander Janneusz nie spełniał godnie funkcji arcykapłańskich będąc przede wszystkim zaangażowany w walkę o powiększenie te-

²⁵ Zob. A. I. Baumgarten, *Seekers After Smooth Things*, w: L. H. Schiffman, J. C. VanderKam (red.), *Encyclopedia of the Dead Sea Scrolls*, t. II, Oxford 2000, s. 857-859; S. L. Berrin, *The Peshar Nahum Scroll from Qumran*, s. 91-99.

²⁶ Zob. D. Flusser, *Judaism and the Origins of Christianity*, Jerusalem 1988, s. 136; zob. także A. Dupont-Sommer, *Observations nouvelles sur l'expression „suspendu vivant sur le bois” dans le Commentaire de Nahum (4QpNah II 8) a la lumiere du Rouleau du Temple (11QTemple Scroll LXIV 6-13)*, Comptes-rendus des seances de l'Academie des Inscriptions et Belles-Lettres 116/1972, s. 709-720; M. Weinfeld, *The Charge of Hypocrisy in Matthew 23 and in Jewish Sources*, Immanuel 24-25/1990, s. 52-58; S. L. Berrin, *The Peshar Nahum Scroll from Qumran*, s. 92; W. Tyloch, *Rękopisy z Qumran nad Morzem Martwym*, s. 331.

²⁷ Zob. M. Avi-Yonah, *The Holy Land: A Historical Geography from the Persian to the Arab Conquest (536 B.C. – A.D. 640)*, Jerusalem 2002, s. 67-76; E. M. Yarnai (Janneus), *Alexander*, w: F. Skolnik in. (red.), *Encyclopaedia Judaica*, t. 21, New York 2007, s. 282-283

rytorii swego państwa. Wydaje się również, że w tym konflikcie z królem-arcykapłanem niemałą rolę miał stały antagonizm istniejący między faryzeuszami a saduceuszami. Spektakularnym początkiem konfliktu było obrzucenie Aleksandra cytrynami – zgodnie ze zwyczajem uczestniczący w święcie przynosili gałązki palmowe i cytryny – gdy jako arcykapłan składał ofiarę podczas Święta Namiotów. Według Józefa Flawiusza, powodem tego wystąpienia był fakt, że król „wywodzi się z rodu jeńców i dlatego nie jest godzien, aby sprawować dostojny urząd i składać ofiary” (*Ant.* 13,372). W odpowiedzi na ten akt upokorzenia Aleksander przy pomocy najemników zabił sześć tysięcy swoich przeciwników (*Ant.* 13,373; *Bell.* 1,88). Po tym incydencie Aleksander Janneusz kontynuował politykę ekspansji terytorialnej, zajął m.in. Moab i Gilead, ale gdy rozpoczął wojnę z nabatejskim królem Obedasem I został przez niego pokonany, a wpadłszy w zasadzkę omal nie stracił życia. Zdołał jednak uciec i wrócić do Jerozolimy (*Ant.* 13,375; *Bell.* 1,90-91). Wydaje się, że poniesiona klęska zachęciła przeciwników Aleksandra do kolejnego wystąpienia. Według relacji Józefa Flawiusza w czasie trwania wojny domowej Aleksander wymordował ok. 50 tys. Żydów. O wrogię i nieprzejednaną postawie obu stron świadczy wypowiedź przytoczona przez Józefa Flawiusza: „Wzywał [tj. Aleksander] ich, by zaniechali tej wrogości wobec niego, ale oni nienawidzili go jeszcze bardziej z powodu tego, co się stało. A gdy zapytał, co powinien uczynić, aby byli zadowoleni, wszyscy wykrzyknęli: Umrzeć!” (*Ant.* 13,376; *Bell.* 1,92).²⁸

Punktem kulminacyjnym tego konfliktu stało się wezwanie przez przeciwników Aleksandra Janneusza na pomoc Demetriusza III Eukairosa ok. 88 r. przed Chr. Demetriusz na czele swojej armii przybył do Judei, gdzie dołączyli do niego ci Żydzi, którzy go wezwali. W bitwie, która rozegrała się w okolicach Sychem, Aleksander Janneusz poniósł całkowitą klęskę. Stracił wszystkich swoich najemników, ale zdołał uciec w góry. W tym samym czasie ok. 6 tys. Żydów, którzy początkowo wspierali Demetriusza, przeszło na stronę Alek-

²⁸ Szerzej na temat konfliktu Aleksandra Janneusza i faryzeuszów zob. C. Rabin, *Alexander Jannaeus and the Pharisees*, JJS 7/1956, s. 3-11; D.R. Schwartz, *On Pharisaic Opposition to the Hasmonean Monarchy*, w: tenże, (red.), *Studies in the Jewish Background of Christianity*, WUNT 60, Tübingen 1992, s. 46-56; E. Schürer, *The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ (175 B.C. – A.D. 135). A New English Version Revised and Edited by G. Vermes and F. Millar*, t. I, Edinburgh 1993, s. 222-224.

sandra Janneusza. Wobec nikłej szansy na odniesienie dalszych sukcesów w tej wyprawie, Demetriusz wrócił do swojego kraju (*Ant.* 13,377-378; *Bell.* 1,92-95).

Najazd Demetriusza III na Judę

Wzmianka o wydarzeniach z 88 r. przed Chr., a mianowicie inwazji Demetriusza III na Judę w odpowiedzi na prośbę przeciwników Aleksandra Janneusza, znajduje się w *Komentarzu do Księgi Nahuma* (4Q169 frag. 3-4, kol. 1, linie 1-3):

- 1 „GDZIE POSZEDŁ LEW, ABY WEJŚĆ, MŁODY LEW,
- 2 [A NIE MA NIKOGO, KTO PRZERAŻAŁ. Wyjaśnienie tego odnosi się do Deme]triusza, króla Jawanu, który próbował wejść do Jerozolimy za radą szukających pochlebstw,
- 3 [... ...] w rękę królów Jawanu, od Antiocha aż do powstania władców Kitim; a potem zostanie zdeptana”.

Aluzja do inwazji Demetriusza pojawia się w 4Q169 jako interpretacja tekstu z Na 2,12, gdzie prorok przyrównuje Niniwę (Asyrię), której spustoszenie i zagładę zapowiada, do lwa przychodzącego do swego legowiska.

Początkowe słowa w liniach 2 i 3 nie zachowały się. Początek tekstu w linii 2 może być zrekonstruowany z dużym stopniem prawdopodobieństwa jako „[a nie ma nikogo, kto przerażał. Wyjaśnienie tego odnosi się do Deme]triusza”. Pierwsze słowa należą do cytatu z Na 2,12, po których następuje formuła rozpoczynająca komentarz על פשרו „wyjaśnienie tego odnosi się do (...)”.²⁹ Uczeni proponują uzupełnienie brakującego tekstu na początku linii 3, które chociaż różni się w szczegółach, to jednak ogólnie zawiera myśl o tym, że Bóg nie pozwolił na to, aby Demetriusz odniósł pożądany sukces i zdobył Jerozolimę: „[ale nie wszedł, ponieważ Bóg nie wydał Jerozolimy] w rękę królów Jawanu”.³⁰

²⁹ Tak m.in. F. Garcia Martinez, E.J.C. Tigchelaar (red.), *The Dead Sea Scrolls Study Edition*, s. 336; D.W. Parry, E. Tov (red.), *The Dead Sea Scrolls Reader*; cz.2: *Exegetical Texts*, 74; M.P. Horgan, *Pesharim*, s. 172-173; S.L. Berrin, *The Peshet Nahum Scroll from Qumran*, s. 48, 87.

³⁰ Tak F. Garcia Martinez, E.J.C. Tigchelaar (red.), *The Dead Sea Scrolls Study Edition*, s. 336. M.P. Horgan, *Pesharim*, s. 163 oraz H. Eshel, *The Dead Sea Scrolls and the Hasmonean State*, s.122: „[ale Bóg nie wydał Jerozolimy] w rękę...”; S.L. Berrin, *The Peshet Nahum Scroll from Qumran*, s. 48: „[ale nie wszedł, ponieważ Bóg nie wydał jej

Wzmianka o próbie zdobycia przez Demetriusza Jerozolimy nie odpowiada ściśle faktom historycznym, gdyż z relacji Józefa Flawiusza wynika, że król syryjski nie podjął takiej próby i miasto nie było obleżone. Gdy po odniesionym zwycięstwie w okolicach Sychem część Żydów, walczących dotąd razem z nim, przeszła na stronę Aleksandra Janneusza, Demetriusz wycofał się do Syrii. Józef Flawiusz w *Dawnych dziejach Izraela* podaje, że wobec takiego obrotu wydarzeń „Demetriusz wycofał się przestraszony” (*Ant.* 13,379). Jedną z przyczyn zakończenia wyprawy było zapewne to, że Demetriusz doszedł do przekonania, iż dalsze jej kontynuowanie nie przyniesie sukcesów, co potwierdza Józef Flawiusz w *Wojnie żydowskiej*, gdzie w nieco inny sposób przedstawia przyczynę odwrotu Demetriusza, ponieważ nie mówi o jego „przestraszeniu”, ale stwierdza, że „taki stan rzeczy odebrał chęć do walki Demetriuszowi, który sądząc, iż Aleksander znowu stał się równorzędnym w walce przeciwnikiem i że stoi za nim cały naród, wołał się wycofać” (*Bell.* 1,95). Wydaje się, że oprócz przejścia części sprzymierzonych z królem Demetriuszem Żydów na stronę Aleksandra Janneusza, istotnym powodem wycofania się króla syryjskiego z Judei była walka o tron prowadzona w Syrii. Po powrocie do kraju Demetriusz prowadził walkę z bratem Filipem (*Ant.* 13,384-386). Można przypuszczać, że dla autora peszeru wzmianka o tym, że Demetriusz „próbował wejść do Jerozolimy” nie odnosi się do tego miasta w ścisłym tego słowa znaczeniu, ale dotyczy raczej całej Judei. Innymi słowy, Jerozolima jest tutaj synonimem Judei. W podobny sposób Jerozolimę (jako symbol Judy oraz jej mieszkańców) przedstawia się często w tradycji biblijnej, zwłaszcza chcąc podkreślić kontrast w odniesieniu do Królestwa Północnego.³¹ Końcowa część linii 3 nie zachowała się, ale wzmianka o tym, że „potem zostanie zdeptana” najprawdopodobniej odnosi się do zdobycia Jerozolimy/Judei przez Rzymian w 63 r. przed Chr.³²

Warto zauważyć, że autor peszeru podkreśla rolę, którą w tych wydarzeniach odegrali „szukający pochlebstw”, tj. faryzeusze. Stwierdzenie, że zbrojna wyprawa Demetriusza na Judeę miała miejsce „za radą [בעצרת] szukających pochlebstw” podkreśla myśl, że inicja-

(tj. Jerozolimy) w rękę...”; P. Muchowski, *Rękopisy znad Morza Martwego*, s. 115: „[lecz Bóg nie pozwolił, aby miasto zostało wydane] w rękę...”

³¹ Zob. H. Ringgren, M. Tsevat, ירושלים *yerūsālēm / yerūsālayim*, w: TDOT VI, s. 348-349.

³² Szerzej na temat tego tekstu, zob. dalej w niniejszym artykule.

torami tego najazdu byli faryzeusze. Zwrot *בְּעֵצָה* oznacza „za radą” w sensie „za (czyjąś) poradą/namową”, ale może również wyrażać bardziej negatywny aspekt działania, mianowicie „za (czyimś) podszeptem/podjudzeniem/podżeganiem” (zob. 4Q169 frag. 3-4, kol. 2, linie 8-10; por. 1QpHab 3,5; 1QM 13,11).³³ Zgodnie z relacją Józefa Flawiusza faryzeusze wezwali Demetriusza, prosząc go o „pomoc” (*Ant.* 13,376; *Bell.* 1,92). Działanie faryzeuszy pragnących skłonić Demetriusza do zbrojnej interwencji zapewne polegało nie tylko na prośbie, ale również musiało zawierać jakieś obietnice, korzyści dane królowi. Na taki charakter postępowania faryzeuszy wskazuje opis reakcji Demetriusza, który „mając nadzieję na osiągnięcie większych korzyści, zgodził się z łatwością i nadsięgnął ze swoim wojskiem” (*Bell.* 1,92).

Rozprawienie się Aleksandra Janneusza z przeciwnikami

Po wycofaniu się Demetriusza wojna domowa w Judei trwała nadal. Ostatnim etapem militarnego konfliktu było oblężenie przez Aleksandra Janneusza miasta Baitomme/Bemeselis, gdzie schronili się jego przeciwnicy. Po zdobyciu miasta król uprowadził jego obrońców jako jeńców do Jerozolimy. Miejscowość, której nazwę Józef Flawiusz przekazuje w dwóch wersjach (*Βαιθομμει* w *Ant.* 13,380; *Βεμεσελις* w *Bell.* 1,96), nie została zidentyfikowana, chociaż istnieją różne propozycje jej lokalizacji.³⁴ Po przybyciu do Jerozolimy Aleksander Janneusz ukrzyżował około ośmiuset swoich przeciwników. Józef Flawiusz opisuje to wydarzenie w *Dawnych dziejach Izraela* w następujący sposób: „A po zwycięskim oblężeniu pognął jeńców do Jerozolimy i wówczas dokonał najstraszniejszego, jakie można sobie wyobrazić, okrucieństwa. Podczas gdy uctował w gronie nałożnic na odsłoniętej przestrzeni, kazał ukrzyżować około ośmiuset Żydów, a dzieci ich i żony zarąbывano przed oczyma jeszcze żywych skazańców. Taką wziął pomstę za doznane od nich zło, ale mimo wszystko była to kara nieludzka, choć trzeba przyznać, że woj-

³³ Zob. M.P. Horgan, *Pesharim*, s. 173.

³⁴ Zob. E. Schürer, *The History of the Jewish People*, t. I, s. 224; J.A. Goldstein, *The Hasmonean Revolt and the Hasmonean Dynasty*, w: W.D. Davies i in. (red.), *The Cambridge History of Judaism*, t. II: *The Hellenistic Age*, Cambridge 2007, s. 339; zob. szerzej A. Schalit, *Der Schauplatz des letzten Kampfes zwischen den aufständischen Pharisäern und Alexander Jannäus*, w: O. Betz i in. (red.), *Josephus-Studien: Untersuchungen zu Josephus, dem antiken Judentum und dem Neuen Testament, Otto Michel zum 70. Geburtstag gewidmet*, Göttingen 1974, s. 300-318.

ny z nimi ogromnie go udręczyły, a w końcu zagroziły mu utratą nie tylko władzy królewskiej, lecz i życia. Powstańcy bowiem nie poprzestali na swoich własnych siłach, lecz sprowadzali również cudzoziemców i wreszcie postawili Aleksandra w tak ciężkiej sytuacji, że musiał oddać podbite tereny moabskie i galadzkie oraz znajdujące się tam twierdze królowi Arabów, aby ten nie pomagał Żydom w wojnie przeciw niemu. A wyrządzili mu również wiele innych zuchwałych zniewag. Chyba jednak ów czyn nie był potrzebny; i z powodu swego wyjątkowego okrucieństwa Aleksander zyskał u Żydów przezwiśko Trakidas” (*Ant.* 13,380-383; zob. też *Bell.* 1,97-98).

Po tym wydarzeniu – według relacji Józefa Flawiusza – pozostali przeciwnicy króla uciekli z kraju i pozostali na wygnaniu aż do jego śmierci (*Ant.* 13,383; *Bell.* 1,98). Pomijając ocenę tego czynu dokonaną przez Józefa Flawiusza, który jest nieprzychylny Aleksandrowi Janneuszowi, należy zwrócić uwagę, że tak zdecydowane rozprawienie się króla ze swoimi oponentami zakończyło wojnę domową trwającą kilka lat, a faryzeusze nie podejmowali już żadnych otwartych działań przeciwko niemu.³⁵

Aluzje do tych wydarzeń są obecne w 4Q169 frag. 3-4, kol. 1, liniach 4-9, w interpretacji cytatu z Na 2,13, do którego należy również cytat z Na 2,14a:

- 4 „LEW ROZSZARPAŁ DOŚĆ DLA SWOICH MŁODYCH LWIĄTEK
I NADUSIŁ DLA SWOICH LWIC ZDOBYCZY,
- 5 [Wyjaśnienie tego odnosi się do] przeciw wściektemu lwu, który uderzył jego wielkich, i ludzie jego rady
- 6 [... .. I NAPEŁNIŁ] SWOJĄ JASKINIĘ [ZDOBYCZA] I SWOJE LEGOWISKA ŁUPEM. Wyjaśnienie tego odnosi się do wściekłego lwa,
- 7 [... ..]mwt na szukających pochlebstw, który wiesza żywych ludzi,
- 8 [... ..] w Izraelu od dawna, gdyż odnośnie żywego powieszono na drzewie czyta: OTO JESTEM PRZECIW [TOBIE],
- 9 WYRO[CZANIA JHWH ZASTĘPÓW.]

³⁵ Warto zauważyć, że niektórzy uczeni zaprzeczają historyczności tego wydarzenia, argumentując to tym, że Józef Flawiusz opierał się jedynie na źródłach hellenistycznych i faryzejskich wrogich Hasmoneuszowi, który nie mógłby wykonać tak okrutnej kary, tj. ukrzyżowania, wobec swoich żydowskich oponentów; np. J. K l a u s e r, *Judah Aristobulus and Jannaeus Alexander*, w: A. S c h a l i t (red.), *The World History of the Jewish People*, t. VI: *The Hellenistic Age*, London 1972, s. 234; J. E f r o n, *Studies on the Hasmonean Period*, SJLA 39, Leiden 1987, s. 173. W świetle takich tekstów jak *Komentarz do Księgi Nahuma* (4Q169 frag. 3-4, kol. 1, linie 6-8) oraz *Zwój Święty* (11Q19 kol. 64, linie 6-13) taki pogląd nie da się utrzymać.

Właściwa interpretacja tego fragmentu peszeru nastęrcza wiele problemów z powodu jego fragmentaryczności. Największą trudność sprawia początek linii 5,³⁶ gdzie prawdopodobnie była mowa o przeciwniku „wściekłego lwa”,³⁷ którym może być Demetriusz³⁸ lub „szukający pochlebstw”. Wydaje się, że można wykluczyć Demetriusza, ponieważ po pokonaniu Aleksandra Janneusza wrócił do swojego kraju, zaś dalsza walka w Judei toczyła się już bez jego udziału między Aleksandrem a faryzeuszami. Kompozycja 4Q169 frag, 3-4, kol. 1 wskazuje, że autor peszeru przedstawia wydarzenia w chronologicznym porządku: w liniach 1-3 jest mowa o inwazji Demetriusza, w liniach 4-5 o dalszej walce Aleksandra z faryzeuszami, zaś w liniach 6-8 opisuje się ukrzyżowanie przez króla „szukających pochlebstw”. W liniach 4-5 jest zatem mowa o dalszej walce Aleksandra z faryzeuszami, co potwierdza relacja Józefa Flawiusza: „Wtedy Demetriusz wycofał się przestraszony. Jeszcze po owych wydarzeniach Żydzi walczyli przeciw Aleksandrowi, ponosili klęski i wielu ich ginęło w bitwach” (*Ant.* 13,379). W 4Q169 pokonanie przez Aleksandra swoich przeciwników jakimi byli faryzeusze zostało wyrażone w stwierdzeniu, w którym jest mowa o „wściekłym lwie, który zadał cios jego wielkim”.

Nie mniej trudności aniżeli ubytek na początku linii 5 wzbudza interpretacja tekstu, który w tej linii się zachował. Problem dotyczący identyfikacji określić „jego wielcy” (גדוליו) i „ludzie jego rady” (אנשי עצהו) łączy się również z interpretacją przyimka ב, który poprzedza wyrażenie „jego wielcy”, tj. בגדוליו. Przyimek ten może być rozumiany jako oznaczający przedmiot czasownika נכה „zadać cios”, „uderzyć”, „ugodzić”, a wtedy całe wyrażenie znaczyłoby „wściekły lew, który uderzył jego wielkich [יכה בגדוליו]”, w ten sposób ukazując tych, którzy zostali uderzeni. W podobnym znaczeniu przyimek

³⁶ Wielu uczonych, idąc za J.M. Allegro, uzupełnia brakujący tekst jako „[wyjaśnienie tego] odnosi się do wściekłego lwa”, np. Horgan, Garcia Martinez, Tigchelaar, Tyloch, Muchowski. Jednak na początku linii 5 jest znacznie więcej miejsca, niż potrzebowałby do jego uzupełnienia zwrot „wyjaśnienie tego”.

³⁷ J. C a r m i g n a c, *Interprétation de Nahum (4QpNah)*, s. 86, uzupełniając początek linii 5, zachowuje po formule „wyjaśnienie tego” puste miejsce: „[wyjaśnienie tego] przeciw wściektemu lwu”, podobnie S.L. B e r r i n, *The Peshar Nahum Scroll from Qumran*, s. 87.

³⁸ Tak np. M.P. H o r g a n, *Pesharim*, s. 163, 175, która uzupełnia: „[Wyjaśnienie tego odnosi się do Demetriusza, który walczył] przeciwko wściektemu lwu”; podobnie H. E s h e l, *The Dead Sea Scrolls and the Hasmonean State*, s. 122.

כ z tym samym czasownikiem występuje w *Komentarzu do Księgi Ozeasza*: „[wyjaśnienie tego odnosi się] do ostatniego kapłana, który wyciągnie swoją rękę, aby uderzyć Efraima [וְיַדְּכֹהוּ בְאַפְרַיִם]” (4Q167 frag. 2, linia 3). Przyimek ten może mieć również znaczenie częściowe w sensie „który uderzył niektórych jego wielkich”. Wielu uczonych interpretuje przyimek w sensie narzędziowym i tłumaczy „który uderzył ze swoimi wielkimi”. Z gramatycznego punktu widzenia istnieje więc wiele możliwości interpretacji.³⁹ ale właściwe rozumienie tego wyrażenia bardziej jest uzależnione od historycznej identyfikacji „jego wielkich”. A. Dupont-Sommer – a za nim niektórzy uczeni – identyfikuje „wielkich” z arystokratyczną elitą, mianowicie z saduceuszami.⁴⁰ Należy jednak mieć na uwadze fakt, że nie tylko oni byli elitą, ale to samo można odnieść do faryzeuszy, którzy mieli wielu zwolenników w środowiskach miejskich, o czym wspomina Józef Flawiusz, a w *Komentarzu do Księgi Izajasza* są oni nazwani „zgrupowaniem szukających pochlebstw, którzy są w Jerozolimie” (4Q163 frag. 23, kol. 2, linie 10-11). Warto zauważyć, że Józef Flawiusz określa ich jako „najpotężniejszych [τοὺς δυνατωτάτους] przeciwników Aleksandra, których król oblegał w Baitomme” (*Ant.* 13,380). Wydaje się, że z historycznego punktu widzenia, który jest również potwierdzony gramatycznie, określenie „jego wielcy” należy odnosić do przeciwników Aleksandra Janneusza, tj. do faryzeuszy. Przy takiej identyfikacji pewną trudność wzbudza sufiks zaimkowego w wyrażeniu בְּגֵדוֹלָיו „jego wielkich”, który może odnosić się do przeciwników w sensie kolektywnym (np. jako Efraim), lub też, co jest bardziej prawdopodobne, odnosić się do przywódcy faryzeuszy. Myśl całego tekstu w liniach 4-5 byłaby następująca: po wycofaniu się Demetriusza faryzeusze prowadzeni przez swego przywódcę

³⁹ Zob. dyskusję na ten temat w: S.L. B e r r i n, *The Peshar Nahum Scroll from Qumran*, s. 51.

⁴⁰ A. D u p o n t - S o m m e r, *Le Commentaire de Nahum*, s. 65; podobnie M.P. H o r g a n, *Pesharim*, s. 175. Całkowicie chybione jest tłumaczenie W. T y l o c h a, *Rękopisy z Qumran nad Morzem Martwym*, s. 331: „który poraził swoich wielkich”, co wskazuje, że Aleksander walczył ze swoimi sprzymierzeńcami, gdyż jak wiadomo ten hasmonejski król-arcykapłan cieszył się przychylnością saduceuszów. Jeszcze bardziej zaskakujące jest wyjaśnienie dodane w przypisie, że „w swoim okrucieństwie Aleksander nie oszczędzał nawet swoich zwolenników”, co nie znajduje żadnego potwierdzenia w znanych źródłach historycznych. Owszem, Józef Flawiusz kilkakrotnie wspomina o zabijaniu przez Aleksandra Janneusza Żydów (np. *Ant.* 13,373.376), ale byli oni jego przeciwnikami, a nie zwolennikami.

zaatakowali Aleksandra Janneusza, ten zaś pokonał najbardziej znaczących wśród nich i obległ ich w Baitomme.⁴¹

Trudności pojawiają się też w interpretacji określenia „i ludzie jego rady” (וְאִנְשֵׁי עֲצָתוֹ). Brak przyimka ב przed tym wyrażeniem oraz nie zachowana dalsza część tekstu po nim sprawia, że nie wiadomo, czy „ludzie jego rady” są również przedmiotem czasownika „uderzyć”, a tym samym synonimem „jego wielkich”, czy też to wyrażenie stanowi podmiot kolejnego zdania. Za odnoszeniem tego określenia do faryzeuszów może świadczyć użycie terminu עֲצָה „rada” w 4Q169 frag. 3-4, kol. 3, liniach 6-8 w odniesieniu do szukających pochlebstw: „wyjaśnienie tego [odnosi się do] szukających pochlebstw, których rada [עֲצָתָם] zostanie zniszczona, i zostanie rozproszone ich zgromadzenie, i nie będą więcej zwodzić zgromadzenia, a prości (ludzie) nie będą więcej wzmacniać ich rady [עֲצָתָם]”.⁴²

W 4Q169 frag. 3-4, kol. 1, liniach 6-8 jest mowa o ukrzyżowaniu przez Aleksandra Janneusza swoich przeciwników, tj. szukających pochlebstw. W tym fragmencie peszeru autor cytuje Na 2,13-14, gdzie prorok opisuje w sposób poetycki gromadzenie zdobyczy przez imperium asyryjskie (w. 13), a następnie wystąpienie Boga przeciwko Niniwie/Asyrii, w rezultacie którego zostanie ona ograbiona i zniszczona. Autor 4Q169 stosuje słowa proroka Nahuma do wydarzeń z 88 r. przed Chr., a mianowicie do rozprawienia się przez Aleksandra Janneusza ze swoimi oponentami, których kazał ukrzyżować. Właściwa interpretacja tego fragmentu rodzi wiele trudności z powodu uszkodzenia tekstu, a istniejące różnice w jego rozumieniu zależą od proponowanych przez uczonych rekonstrukcji brakującego tekstu na początku linii 7 oraz 8. Niemal wszyscy uczeni są zgodni co do tego, że słowa: „który wiesza żywych ludzi” (4Q169 frag. 3-4, kol. 1, linia 7) odnoszą się do ukrzyżowania jako sposobu wykonania kary śmierci. Generalnie istnieją dwie interpretacje treści peszeru w liniach 6-8 w zależności od proponowanej rekonstrukcji tekstu w liniach 7 i 8. Wielu uczonych – idąc za sugestią J.M. Allegro (w DJD 5) – uzupełnia początek linii 7 jako בְּיָמֵי בְּדוּרְשֵׁי הַחֲלָקִית [נק...], „[który dokonuje ze] msty na szukających pochlebstw”, gdzie pierwsze słowo jest uzupełniane jako בְּיָמֵי [נק], „zemsta”.⁴³ Natomiast początek linii 8 jest gene-

⁴¹ Zob. S.L. Berrin, *The Peshar Nahum Scroll from Qumran*, s. 123-124.

⁴² Zob. *tamże*, s. 124.

⁴³ Chociaż słowo „zemsta” występuje tutaj w liczbie mnogiej, jego sens jest taki sam, jak w liczbie pojedynczej, zob. D.J.A. Cline i in. (red.), *The Dictionary of Classical Hebrew*,

ralnie uzupełniane – chociaż z różnicami dotyczącymi szczegółów – jako „[czego nigdy nie czyniono] w Izraelu przedtem” lub „[czego nikt nie czynił] w Izraelu przedtem”. Uczeni uzupełniający tekst w ten sposób uważają, że prawo żydowskie nie przewidywało wyroku śmierci przez ukrzyżowanie, to jest powieszenie na drzewie żywego człowieka. Według nich, ukrzyżowanie blisko ośmiuset faryzeuszów, którego dokonał Aleksander Janneusz, było karą bezprecedensową w historii Izraela.⁴⁴

Wydaje się, że bardziej przekonująca jest rekonstrukcja ubytków w liniach 7 i 8 oraz interpretacja, którą proponuje Y. Yadin. Uczony ten odwołuje się do tekstu w *Zwoju Świątyni* (11Q 19, kol. 64, linie 6-13), gdzie jest mowa o ukrzyżowaniu jako karze śmierci wymierzonej za przestępstwa przeciwko własnemu narodowi. Tekst 11Q19 kol. 64, linie 6-13 przedstawia się następująco:⁴⁵

- 6 „Jeśliby
- 7 jakiś człowiek donosił na swój lud i wydał swój lud obcemu narodowi i czynił zło swemu ludowi,
- 8 to powiesicie go na drzewie, żeby zmarł. Na podstawie zeznania dwóch świadków, albo na podstawie zeznania trzech świadków
- 9 zostanie skazany na śmierć, i powieszą go na drzewie. Jeśliby jakiś człowiek popełnił przestępstwo karane śmiercią i uciekł do
- 10 narodów, i przeklinał swój lud i synów Izraela, to również jego powiesicie na drzewie,
- 11 żeby zmarł. Ich zwłoki nie powinny pozostać przez noc na drzewie, ale winicie je pochować w tym samym dniu, ponieważ
- 12 powieszeni na przewie są przeklęci przez Boga i ludzi, więc nie powinniście zanieczyszczać ziemi, którą ja
- 13 daję tobie w dziedzictwo”.

W tym tekście *Zwoju Świątyni*, który łączy przepisy z Pwt 21,22-23; Kpł 19,16 i Wj 11,27, powieszenie na drzewie jest karą przewi-

t. V, Sheffield 2001, s. 753. Taką rekonstrukcję akceptują m. in. Dupont-Sommer, Vermes, Garcia Martinez, Tigchelaar, Eshel, Tyloch, Muchowski.

⁴⁴ Tak m.in. Allegro (*Further Light on the History of the Qumran Sect*), Dupont-Sommer, Carmignac, Garcia Martinez, Tigchelaar, Vermes, Flusser, Eshel, Tyloch.

⁴⁵ Tekst i tłumaczenie: Y. Y a d i n, *The Temple Scroll*, t. II: *Text and Commentary*, Jerusalem 1983, s. 288-291; por. tłumaczenie polskie: P. M u c h o w s k i, *Rękopisy znad Morza Martwego*, s. 479.

dzianą dla tych, którzy dopuszczają się zdrady własnego ludu przez szpiegowanie, wydanie go obcemu narodowi i wyrządzeniu mu zła, jak również ucieczka do obcego narodu i złorzeczeniu własnemu ludowi. W kontekście tego fragmentu *Zwoju Świątyni* Y. Yadin interpretuje tekst w *Komentarzu do Księgi Nahuma*, uważając, że Aleksander Janneusz jest przez autora peszeru postrzegany jako narzędzie w ręku Boga, który zgodnie z prawem karze faryzeuszy za to, że poprosili o pomoc Demetriusza i sprowadzili do kraju obce wojska. W rezultacie takiej interpretacji uzupełnia on początek linii 7 jako מוֹרָה [משפת...], „[wyrok] śmierci na szukających pochlebstw”, natomiast początkowe słowa w linii 8 jako עַל הָעֵץ כִּי זָאָה מִשְׁפַּט [בְּיִשְׂרָאֵל מִלְּפָנֶיךָ], „[na drzewie, ponieważ takie jest prawo] w Izraelu od dawna”.⁴⁶ W podobny sposób tekst w linii 7 rekonstruuje J.A. Fitzmyer, a mianowicie מוֹרָה [משפת] הַטָּא [משפת], „[który znalazł winę karana] śmiercią”.⁴⁷ Natomiast nieco inaczej – ale idąc za sugestią Y. Yadina – uzupełnia początek linii 8: [עַל הָעֵץ כִּי בֵן נִעְשָׂה], „[na drzewie, ponieważ tak czyniono] w Izraelu od dawna”.⁴⁸ W myśl tej interpretacji „szukający pochlebstw” są uważani za zdrajców i dlatego zasłużyli na karę, którą było ukrzyżowanie przewidziane za tego rodzaju przestępstwo jakim było wezwanie na pomoc obcego władcy. Chociaż generalnie interpretację Y. Yadina można uznać za najbardziej przekonującą, zwłaszcza w odniesieniu do wykazania, że ukrzyżowanie było w niektórych kręgach żydowskich uznawane za formę kary wymierzaną zgodnie z prawem, to jednak nie wszystkie jego sugestie mogą być zaakceptowane bez zastrzeżeń. Wbrew stanowisku tego uczonego, autor 4Q169, niekoniecznie w liniach 6-8, odwołuje się do Pwt 21,22-23. Jak wykazuje S.L. Berrin, cytując z Na 2,14: „Oto Ja jestem przeciw tobie, wyroczenia JHWH zastępów” odnosi się do ukrzyżowanych faryzeuszy. Postępowanie Aleksandra wobec swoich przeciwników jest przez autora pe-

⁴⁶ Y. Y a d i n, *Pesher Nahum (4QpNahum) Reconsidered*, s. 11. Na określenie „prawa” uczony ten proponuje też użycie innego – alternatywnego – słowa, mianowicie מוֹרָה uzupełniając jako [עַל הָעֵץ כִּי בֵן הַחֹרֶה], „[na drzewie, ponieważ takie jest prawo]”.

⁴⁷ J. A. F i t z m y e r, *Crucifixion in Ancient Palestine, Qumran Literature, and the New Testament*, CBQ 40 /1978, s. 501; t e n z e, *101 pytań o Qumran*, BZ.TNT 4, tłum. T. F i z i a, Kraków 1997, s. 68-70; podobnie uzupełnia R. R u b i n k i e w i c z, *Dlaczego Pan Jezus musiał umrzeć na krzyżu?* w: H. D r a w n e l, A. P i w o w a r (red.), *Qumran. Pomiedzy Starym a Nowym Testamentem*, Analecta Biblica Lublinensia 2, Lublin 2009, s. 230.

⁴⁸ J. A. F i t z m y e r, *Crucifixion in Ancient Palestine*, s. 501. Interpretację Y. Yadina – a co za tym idzie – także sposób rekonstrukcji tekstu w linii 8, akceptują M. H e n g e l, *Crucifixion in the Ancient World and the Folly of the Message of the Cross*, Philadelphia 1977, s. 84 oraz R. R u b i n k i e w i c z, *Dlaczego Pan Jezus musiał umrzeć na krzyżu?* s. 230.

szeru interpretowane jako wypełnienie proroctwa Nahuma.⁴⁹ Wbrew opinii Y. Yadina – o czym była już mowa w niniejszym artykule – nie musi to świadczyć o sympatii autora peszeru do Aleksandra Janneusza. Dla niego nie tyle ważna jest ocena postępowania „wściekłego lwa”, ile raczej sam fakt ukarania „szukających pochlebstw”.

Ostatnie lata panowania Aleksandra Janneusza

Po rozprawieniu się z faryzeuszami, co położyło kres długoletniej wojnie domowej, Aleksander Janneusz kontynuował politykę ekspansji terytorialnej. Udało mu się odzyskać wiele terenów, które w czasie jego konfliktu z faryzeuszami zostały utracone. W ostatnich latach (ok. 83-80 przed Chr.) prowadził wiele zakończonych sukcesem kampanii militarnych na wschód od Jordanu. Zmarł w 76 r. przed Chr., na skutek choroby, w czasie oblężenia twierdzy Ragaba (zob. *Ant.* 13,390-404; *Bell.* 1,99-106).

W 4Q169 frag. 3-4, kol. 1, linie 9-12 oraz kol. 2, linia 1 mówi się o upadku kogoś potężnego, kto ma armię, bogactwo i kontakty z cudzoziemcami, co jest interpretacją tekstu z Na 2,14b, gdzie prorok zapowiada upadek Niniwy, przeciw której zwrócił się sam Bóg. Można przypuszczać, że w tym fragmencie autor 4Q169 opisuje ostatnie lata panowania Aleksandra Janneusza, gdyż odpowiada to sukcesom militarnym króla i związanymi z tym korzyściami, o których wspomina Józef Flawiusz.⁵⁰ Niestety, ten fragment peszeru jest bardzo uszkodzony, co utrudnia lub wręcz uniemożliwia interpretację.

- 9 [I PUSZCZĘ Z DYMEM TWO]JE [MNÓSTWO] I MIECZ POŻRE
TWOJE LWY. I POŁOŻĘ [KRES] ZDOBYCZY [NA ZIEMI,]
10 I NIE BĘDZIE [DŁUŻEJ SŁYSZANY GŁOS TWOICH POSŁAŃ-
CÓW. Wyjaśnienie tego: TWOJE MNÓSTWO to są oddziały jego
wojska [... ..] JEGO LWY to są
11 jego wielcy [... ..] i JEGO ZDOBYCZ to jest bogactwo, które
...[... ..] Jerozolima, które
12 wydadzą [... .. E]fraim, Izrael będzie wydany [... ..]
kol. 2
1 JEGO POSŁAŃCY to jego posłowie, których głos nie będzie więcej
słyszany wśród narodów.

⁴⁹ Zob. S.L. Berrin, *The Pesher Nahum Scroll from Qumran*, s. 184-192.

⁵⁰ Aleksandra Janneusza za podmiot tego fragmentu peszeru uważają m.in. Dupont-Sommer, Horgan, Berrin, Tyloch.

Cytat z Na 2,14b może być uzupełniony na podstawie tekstu masoreckiego. Warto zauważyć, że autor peszeru, podając wyjaśnienie biblijnego tekstu, interpretuje każdy jego element, przytaczając go powtórnie w komentarzu.

Pewne trudności wzbudza pierwszy element w interpretacji, mianowicie „twoje mnóstwo” (linia 10). W tekście masoreckim Na 2,14 znajduje się wyrażenie רכבה, „jej rydwany” (w sensie kolektywnym), gdzie sufiks zaimka osobowego w rodzaju żeńskim odnosi się do Niniwy. W peszerze (w cytacie Na 2,14) z tego wyrażenia zachowała się jedynie ostatnia litera, tj. ה[...] (linia 9). Ale w interpretacji tego cytatu znajduje się zwrot רובכה, „twoje mnóstwo”, gdzie sufiks zaimka osobowego w rodzaju męskim odnosi się do Aleksandra Janneusza. Większość uczonych uzupełnia – opierając się na interpretacji w linii 10 – tekst peszeru w cytacie z Na 2,14 jako [רובכה], „twoje mnóstwo”.⁵¹ Trudno jednoznacznie stwierdzić czy różnica między tekstem masoreckim (רכבה, „jej rydwany”) a peszerem (רובכה, „twoje mnóstwo”) jest rezultatem błędu w tekście qumrańskim (tj. metatezy), czy też w tekście masoreckim powinno się czytać „jej mnóstwo”, co jest poświadczane w LXX (πληθός σου). Należy jednak zauważyć, że bez względu na akceptowaną lekcję w tekście masoreckim, to w 4Q169 zarówno „rydwany”, jak i „mnóstwo”, odpowiadają kontekstowi tego fragmentu.⁵² Autor peszeru stwierdza, że „twoje mnóstwo” oznacza „oddziały jego wojska” (גורדי חילי). Termin גורדים oznacza „oddziały (wojska)”, „wojsko”. W Biblii Hebrajskiej jest on często używany w sensie negatywnym, stanowiąc określenie oddziałów wojskowych waleśających się i grabiących w znaczeniu „hordy”, „zgraje” (por. czasownik גרד „gromadzić się przeciwko”, „zbierać się w bandy” – Ps 94,21), np. 1 Sm 30,8.15.23; 2 Krl 6,23; 13,20-21; Jr 18,22; Oz 7,1. W tradycji biblijnej i w pismach qumrańskich termin גורדים często jest określeniem obcych wojsk, m.in. Chaldeczyków i synów Ammona (2 Krl 24,2), Aramu (2 Krl 6,23), Moabu (2 Krl 13,20; 1QM 1,1); Edomu (1QM 1,1), Kittim (1QM 1,2.4). Można przypuszczać, że autor peszeru w ten sposób określa siły zbrojne znanego z wojowniczości Aleksandra Janneusza, w którego armii dominowały głównie zaciężne wojska obcych najemników (zob. Józef Flawiusz, *Ant.*

⁵¹ Np. Allegro, Horgan, Garcia Martinez, Tigchelaar, Eshel, Berrin.

⁵² Zob. S.L. Berrin, *The Peshar Nahum Scroll from Qumran*, s. 55.

13,374).⁵³ J.M. Allegro uzupełnia tekst odnoszący się do wojsk Aleksandra, że: „to są oddziały jego wojska, k[tóre są w Jerozolim]e”, ale taka rekonstrukcja ma wartość jedynie hipotetyczną.⁵⁴

Kolejnym elementem komentowanym przez autora peszeru jest wyrażenie „jego lwy” (w cytacie z Na 2,14 w 4Q169: „twoje lwy”; w tekście masoreckim: „jej lwy”), o których stwierdza, że „to są jego wielcy” (גדוליי) (linie 10-11). Brak dopowiedzenia w odniesieniu do wyrażenia „jego wielcy” uniemożliwia jakąkolwiek interpretację i ewentualną identyfikację „wielkich”. W 4Q169 frag. 3-4, kol. 1, linii 5 wyrażenie „jego wielcy” jest określeniem przeciwników Aleksandra Janneusza, tj. faryzeuszy. Jednakże tutaj bardziej prawdopodobne jest ich identyfikowanie jako dostojników lub przywódców Aleksandra. A. Dupont-Sommer uważa, że „jego wielcy” jest określeniem przywódców wojskowych Aleksandra Janneusza, lub też jego synów.

Ostatnim zachowanym elementem komentowanym w tej kolumnie (frag. 3-4, kol. 1) jest „jego zdobycz” (w cytacie z Na 2,14 w 4Q169: „twoja zdobycz”; w tekście masoreckim: „jej zdobycz”), który autor wyjaśnia jako „bogactwo” (ההון). Niestety, z całego wyrażenia jedynie dwa słowa są w pełni czytelne, mianowicie ירושלים ... ההון „bogactwo ... Jerozolima”. Wielu uczonych – idąc za J.M. Allegro – uzupełnia tekst jako „bogactwo, które zgr[omadzili kapła]ni Jerozolimy”.⁵⁵ Rekonstrukcja, którą proponuje J.M. Allegro, opiera się na tekście w 1QpHab 9,4-6: „Wyjaśnienie tego odnosi się do ostatnich kapłanów Jerozolimy, którzy gromadzą bogactwo [יקבוצו הון] i zdobycz z grabieży ludów, ale przy końcu dni zostanie wydane [יתהן] ich bogactwo razem z ich zdobyczą w rękę wojska Kittim”. W 1QpHab pojawiają się podobne słowa, jak w 4Q169, a mianowicie „bogactwo”, „Jerozolima” i czasownik „wydać”. Podobieństwo 1QpHab do 4Q169 jest bardzo bliskie, gdy uwzględni się identyfikację „ostatnich kapłanów” z Aleksandrem Janneuszem i jego syna-

⁵³ Zob. A. Dupont-Sommer, *Le Commentaire de Nahum*, s. 69; W. T y l o c h, *Rękopisy z Qumran nad Morzem Martwym*, s. 331; S.L. B e r r i n, *The Peshar Nahum Scroll from Qumran*, s. 126.

⁵⁴ Rekonstrukcję, którą zaproponował J.M. Allegro (DJD 5), akceptują m.in. Horgan, Eshel.

⁵⁵ Tak m.in. Allegro (DJD 5), Garcia Martinez, Tigchelaar, Horgan, Eshel, Muchowski. Natomiast A. Dupont-Sommer, a za nim W. T y l o c h, *Rękopisy z Qumran nad Morzem Martwym*, s. 331, uzupełnia jako „które zgroma[dził w świąty]ni jerozolimskiej” wyjaśniając, że Aleksander zebrał ogromne łupy w czasie licznych wypraw wojennych, które gromadził w świątyni w Jerozolimie.

mi, Arystobulem i Hirkanem, której dokonał A. Dupont-Sommer. Różnica polega jedynie na tym, że w *Komentarzu do Księgi Nahuma* jest mowa tylko o Aleksandrze. Jak jednak słusznie zauważa S.L. Berrin,⁵⁶ doszukiwanie się w obu tych tekstach bliskich podobieństw natrafia na trudności natury historycznej, ponieważ 4Q169 nie opisuje tych samych wydarzeń, o których jest mowa w 1QpHab. Chociaż w obu tych dokumentach występuje podobna terminologia, to jednak nie upoważnia ona do wyciągania zbyt daleko idących wniosków dotyczących identyfikacji wydarzeń historycznych, co jest tym bardziej uzasadnione, uwzględniając fragmentaryczność tekstu w 4Q169. Jak na dalszym miejscu dodaje ten uczyony, mimo różnicy w odniesieniu do kontekstu historycznego, pojawiające się w 4Q169 określenie „Efraim”, tj. faryzeusz (linia 12) może wskazywać, że w obu peszerach prawdopodobnie pojawia się „podobny” schemat wydarzeń, mianowicie utrata bogactw przez faryzeuszy na rzecz saduceuszy, a następnie zdobycie ich przez Kittim. Jeśli ta sugestia jest słuszna, to tekst w 4Q169 przedstawiałby bogactwo Efraima (tj. faryzeuszy), które przejął Aleksander Janneusz, ale ostatecznie zostało ono zdobyte przez Kittim.

Tekst w frag. 3-4, kol. 2, linii 1 należy jeszcze do interpretacji cytatu z Na 2,14. Wyjaśnienie dotyczy zwrotu צִירֵי, „jego posłańcy” (w cytacie z Na 2,14 w 4Q169: „twoi posłańcy”; w tekście masoreckim: „jej posłańcy”), którymi są posłowie Aleksandra Janneusza. Użyty tutaj termin צִיר (w sensie kolektywnym) oznacza „posła”, „ambasadora”, „posłańca”, kogoś, kto reprezentuje jakąś osobę u obcych, co zostało podkreślone w dopowiedzeniu, że działają oni „wśród narodów” (בְּגוֹיִם). O „międzynarodowym” charakterze panowania Aleksandra Janneusza często wspomina Józef Flawiusz, co odnosi się nie tylko do militarnego podboju kolejnych terytoriów (*Ant.* 13,395-397), ale również do obecności w jego armii wielu najemników (*Ant.* 13,374; 378), a to z pewnością wymagało utrzymywania kontaktów dyplomatycznych z innymi krajami. Na uwagę zasługuje rola, jaką odegrał Antypater, będący Idumejczykiem (dziadek Heroda Wielkiego), którego Aleksander Janneusz uczynił zarządcą Idumei i który z jego ramienia doprowadził do przymierza z Arabami, Gazejczykami i Askalonitami (*Ant.* 14,10).

⁵⁶ Zob. S.L. Berrin, *The Peshet Nahum Scroll from Qumran*, s. 127-129.

Schyłek panowania Aleksandra Janneusza został przedstawiony w sposób metaforyczny jako kres jego działalności, co wyraża stwierdzenie odnoszące się do posłów króla, „których głos nie będzie więcej słyszany [לֹא יִשְׁמַע קוֹלָם עוֹד] wśród narodów”. Identyczne wyrażenie pojawia się w Ez 19,9. W kontekście lamentacji nad ostatnimi królami judzkimi (Ez 19,1-14) prorok przyrównuje królów Judy do lwów, a ostatniego z nich „osadzili go w klatce w łańcuchach, i przyprowadzono go do króla Babilonu, przyprowadzono go w więzach, aby jego głos nie był więcej słyszany [לֹא יִשְׁמַע קוֹלוֹ עוֹד] na górach Izraela” (Ez 19,9; zob. też Ez 26,13 w odniesieniu do Tyru).

Sytuacja w Judei w czasie panowania Aleksandry Salome oraz bratobójcze walki między Hirkanem i Arystobulem

Po śmierci Aleksandra Janneusza władzę objęła jego żona, Aleksandra Salome (76-67 przed Chr.) – co według relacji Józefa Flawiusza było decyzją króla (*Ant.* 13,407). Królowa powierzyła urząd arcykapłański starszemu synowi, Hirkanowi (*Ant.* 13,408.). Żydowski historyk stwierdza, że Aleksandra Salome utrzymywała wielu najemnych żołnierzy i dwukrotnie powiększyła liczebność wojska (*Ant.* 13,409), ale jedyną kampanią militarną za jej rządów była wyprawa pod dowództwem jej młodszego syna, Arystobula, przeciwko Damazkowi, która nie przyniosła jednak żadnego sukcesu (*Ant.* 13,418). Podczas jej rządów swoje wpływy odzyskali faryzeusze, którzy, faworyzowani przez królową, doszli do takiego znaczenia, że w praktyce to oni sprawowali faktyczną władzę, co Józef Flawiusz wyraża następująco: „Podczas gdy ona [tj. Aleksandra Salome] nosiła miano królowej, rządy sprawowali faryzeusze. Przywoływali na powrót wygnańców, uwalniali więźniów, krótko mówiąc niczego im nie brakowało w byciu władcami absolutnymi” (*Ant.* 13,408-409; por. *Bell.* 1,110-111). Józef Flawiusz wspomina również o tym, że faryzeusze mścili się na tych, którzy z rozkazu Aleksandra Janneusza zabili ośmiuset ich towarzyszy, podając jako przykład zamordowanie przez nich Diogeneza, a następnie dodaje, że „mordowali jednego po drugim” (*Ant.* 13,410; por. *Bell.* 1,113). Prześladowania dawnych zwolenników Aleksandra Janneusza, tj. saduceuszy, które podjęli faryzeusze, wywołało sprzeciw. O charakterze działań faryzeuszy świadczą słowa delegacji z Arystobulem na czele, która udała się do królowej z prośbą o interwencję: „...i prosili ją, aby zostawiła im choć odrobinę na-

dziei (...), gdy teraz we własnym kraju wrogowie zarzynają ich jak bydło i nie ma na to żadnej kary” (*Ant.* 13,411-418).

Po śmierci Aleksandry Salome w 67 r. przed Chr. rozgorzała walka o władzę między jej synami, Hirkanem i Arystobulem (*Ant.* 13,422-14,79; *Bell.* 1,120-158). Przeciwno władzy Hirkana, który urząd arcykapłański sprawował już podczas rządów swej matki, wystąpił jego brat, Arystobul. Wyruszył on przeciw bratu ze swoim wojskiem, a podczas bitwy w okolicach Jerycha wielu żołnierzy Hirkana przeszło na jego stronę. W wyniku zawartego porozumienia Hirkan zrzekł się tytułu królewskiego i urzędu arcykapłana oddając pełną władzę Arystobulowi. Jednak w niedługim czasie po tym wydarzeniu Antypater (ojciec Heroda Wielkiego) skłonił Hirkana, by ponownie wystąpił przeciwko bratu, upominając się o władzę, która prawnie mu się należała. Co więcej, Antypater zdołał nakłonić do koalicji przeciw Arystobulowi również nabatejskiego króla Aretasa. W wyniku rozpoczętej wojny Aretas pokonał Arystobula, który schronił się w Jerozolimie. Obaj bracia zwrócili się do Rzymian, wzajemnie się oskarżając i prosząc o pomoc. Najpierw przyjął ich Skaurus (Marcus Aemilius Scaurus), zarządca Syrii (w 65 r. przed Chr.), a następnie Pompejusz (Gnaeus Pompeius), wódz i konsul rzymski (w 64 r. przed Chr.), który wcześniej prowadził walki w Armenii. Chociaż początkowo Rzymianie poparli Arystobula, to jednak na skutek postępowania obu braci postanowili przejąć sprawy w swoje ręce. Skaurus nakazał Aretasowi zakończyć oblężenie Arystobula w Jerozolimie, w wyniku czego król nabatejski wrócił do swego kraju, ale później Pompejusz zwrócił się przeciwko Arystobulowi. Krótko mówiąc, wojna między Hirkanem i Arystobulem stała się powodem interwencji Rzymian w Judei, w wyniku której Pompejusz zdobył Jerozolimę w 63 r. po Chr., co stało się faktycznym końcem niepodległego państwa i władzy Hasmoneuszy.

Polityczna i religijna sytuacja panująca w Judei w czasie panowania Aleksandry Salome, gdy dominującą pozycję zdobyli faryzeusze, znajduje swoje odzwierciedlenie w 4Q169 frag. 3-4, kol. 2-3. Autor peszeru, interpretując proroctwo Nahuma przeciwko Niniwie, odnosi je do faryzeuszy, którzy, zdobywając władzę w Jerozolimie, przesładują swoich oponentów, co jest zgodne z relacją Józefa Flawiusza.⁵⁷

⁵⁷ Tak interpretują 4Q169 frag. 3-4, kol. 2-3 m.in. J.D. A m o u s s i n e, *Ephraim et Manasse dans le Pesher de Nahum (4 Q p Nahum)*, RQ 4/1963, s. 392-396; J.D. A m u s i n, *The Reflection of Historical Events of the First Century B.C. in Qumran Commentaries (4Q161; 4Q169)*:

Należy jednak zauważyć, że interpretacja tekstu w frag. 3-4, kol. 2-3 sprawia o wiele większe trudności aniżeli w kol. 1, gdzie można niemal z całą pewnością odnieść opisywane fakty do wydarzeń z czasów panowania Aleksandra Janneusza, zwłaszcza z 88 r. przed Chr. Nie ulega wątpliwości, że tekst w 4Q169 frag. 3-4, kol. 2-3 odnosi się do wydarzeń po śmierci Aleksandra Janneusza, ale wśród uczonych nie ma zgodności co do konkretnego czasu, w którym się one działy.⁵⁸ Wydaje się, że tekst w kol. 2-3 odnosi się do czasów Aleksandry Salome (kol. 2-3, linia 8), przy czym może zawierać również pewne aluzje do bratobójczej wojny między Hirkanem, wspieranym przez faryzeuszy, i Arystobulem, popieranym przez saduceuszy, gdy w kol. 3, liniach 1-8 jest mowa o utracie wpływów i znaczenia jakie mieli faryzeusze oraz o ich ostatecznym upadku, natomiast od kol. 3, linii 8 do kol. 4, linii 3 mówi się o upadku saduceuszy, co zakończyło się ostateczną klęską całego narodu w 63 r. przed Chr.

4Q169 frag. 3-4, kol. 2, linia 1 – kol. 3, linia 8

- 1 BIADA MIASTU KRWI! CAŁE JEST [OSZUSTWEM,] PEŁNE [LUP]U.
- 2 Wyjaśnienie tego: jest to miasto Efraima, szukający pochlebstw przy końcu dni, którzy sami kroczą w oszustwie i kłamstw[ach].
- 3 NIE USTAJE GRABIEŻ, ANI GŁOS BATA, ANI GŁOS TURKOTU KÓŁ. GALOPUJĄCY KOŃ, PODSKAKUJĄCY RYDWAN, CWAŁUJĄCY JEŻ-DZIEC, PŁOMIEN

4Q166), HUCA 48/1977, s. 134-145; M.P. Horgan, *Pesharim*, s. 161-162; D. Flusser, *Pharisäer, Sadduzäer und Essener im Pescher Nahum*, w: K.E. Grözinger (red.), *Qumran: Wege der Forschung*, Darmstadt 1981, s. 146-149; T. Ilan, *Shelamzion in Qumran: New Insights*, w: w: D. Goo d b l a t t i n. (red.), *Historical Perspectives from the Hasmoneans to Bar Kokhba in Light of the Dead Sea Scrolls*, STDJ 37, Leiden 2001, s. 58-61; ta ż, *Shelamzion Alexandra*, w: L.H. Schiffman, J.C. Vander Kam (red.), *Encyclopedia of the Dead Sea Scrolls*, t. II, s. 873; H. Eshel, *The Dead Sea Scrolls and the Hasmonean State*, s. 133-135. Jednak niektórzy uczeni nie łączą treści 4Q169 z okresem panowania Aleksandry Salome, np. L.H. Schiffman, *Pharisees and Sadducees in Peshar Nahum*, s. 345; S.L. Berrin, *The Peshar Nahum Scroll from Qumran*, s. 220-222.

⁵⁸ Uczeni, którzy uważają, że chodzi o czasy panowania Aleksandry Salome (76-67 przed Chr.), zob. przyp. 56. A. Dupont-Sommer jest zdania, że chodzi o okres nieco późniejszy, mianowicie o czasy wojny między Hirkanem i Arystobulem zakończone interwencją Rzymian i zdobyciem Jerozolimy przez Pompejusza w 63 r. przed Chr. Natomiast L.H. Schiffman sądzi, że tekst w kol. 2, podobnie jak w kol. 1, odnosi się do czasów Aleksandra Janneusza (zwl. 88 r. przed Chr.).

- 4 I BŁYSK WŁÓCZNI! MNÓSTWO ZABITYCH I OBFITOŚĆ CIAŁ! I NIE
MA KOŃCA ZWŁOKOM, I POTYKAJĄ SIĘ O ICH ZWŁOKI! Wyjaśnienie
tego odnosi się do władzy szukających pochlebstw,
5 w których zgromadzeniu nie zabraknie miecza narodów, niewoli, i rabunku,
i waśni pomiędzy nimi, i wygnania ze strachu przed wrogiem. I mnóstwo
6 winnych ciał padnie w ich dniach, i nie będzie końca wszystkich ich pole-
głych, i będą się potykać o ich cielesne zwłoki przez ich grzeszną radę.
7 Z POWODU OGROMU NIERZĄDU NIERZĄDNICY, POWABNEJ, CZARU-
JĄCEJ, OMAMIAJĄCEJ NARODY SWOIM NIERZĄDEM I RODZI-
NY SWOIMI [CZARA]MI.

- 8 Wyjaśnienie [tego od]nosi się do zwodzicieli Efraima, którzy przez swoją
fałszywą naukę i swój kłamliwy język i obłudne wargi zwiedli wielu
9 królów, książąt, kapłanów i lud razem z obcym. Miasta i rodziny zginą przez
ich radę, do[sto]jniczy i wł[adey]
10 upadną [przez bez]czelny ich język. OTO JA JESTEM PRZECIW TOBIE!
WYROCZNIA JHWH ZASTĘPÓW. I ODSŁONISZ
11 POŁY [TWEGO] PŁASZCZA NA TWOJĄ TWARZ, I POKAZESZ NARO-
DOM [TWOJĄ] NAGOŚĆ I KRÓLESTWOM TWOJĄ HANBĘ. Wyjaśnienie
tego [... ..]
12 [...] miasta wschodu, gdyż poły płaszczu [... ..]

kol. 3

- 1 narody w ich nieczystości i w ich wstrętnych obrzydliwościach. I OBRZUCĘ
CIĘ BRUDEM, I ZNIEWAŻĘ CIĘ, I UCZYNIĘ CIĘ
2 ODRAŻAJĄCĄ, I BĘDZIE TAK, ŻE WSZYSCY, KTÓRZY CIĘ ZOBA-
CZA, UCIEKNĄ OD CIEBIE.
3 Wyjaśnienie tego odnosi się do szukających pochlebstw, których złe czyny
będą ujawnione przy końcu dni całemu Izraelowi
4 i wielu zrozumie ich niegodziwość, i będą ich nienawidzić, i będą nimi gar-
dzić z powodu ich grzesznej pychy. Ale gdy zostanie objawiona chwala Judy,
5 wtedy prosi ludzie Efraima uciekną spośród ich zgromadzenia i opuszczą
tych, którzy ich zwodzili, i przyłączą się do [ludu] Izraela. I POWIEDZĄ:
6 SPUSTOSZONA JEST NINIWA, KTO SIĘ NAD NIĄ UŻALI? GDZIE
ZNAJDĘ POCIESZYCIELI DLA CIEBIE? Wyjaśnienie tego [odnosi się do]
szukających
7 pochlebstw, których rada zostanie zniszczona, i zostanie rozproszone ich
zgromadzenie, i nie będą więcej zwodzić zgromadzenia, a prosi (ludzie)
8 nie będą więcej wzmacniać ich rady.

W tym fragmencie autor peszeru interpretuje tekst z Na 3,1-7, gdzie prorok przedstawia klęskę Niniwy jako karę za jej liczne zbrodnie wobec innych narodów, za chciwość i grabież oraz za pychę. Postępowanie Niniwy wobec narodów prorok Nahum przyrównuje do nierządnic, która swoim wdziękiem uwodzi wszystkich. Upadek Niniwy jest skutkiem wystąpienia przeciwko niej samego Boga, który sprawi, że osiągnie ją zasłużona kara.

Autor peszeru odnosi prorocstwo Nahuma dotyczące Niniwy do faryzeuszy. W kol. 2, linii 2 wspomina o okolicznościach czasu i miejsca wydarzeń, które opisuje. Wyrażenie „przy końcu dni” niekoniecznie musi odnosić się do czasów eschatologicznych, ale może oznaczać przeszłość, w której – według przekonania autora peszeru – dokona się wypełnienie prorocstwa Nahuma, a więc zniszczenie faryzeuszy.⁵⁹ Niniwa określona w Na 3,1 jako „miasto krwi” zostaje w interpretacji zidentyfikowana jako „miasto Efraima [עִיר אֶפְרַיִם], szukający pochlebstw” (kol. 2, linia 2). Określenie „miasto Efraima” należy identyfikować z Jerozolimą,⁶⁰ którego synonimem jest wyrażenie „szukający pochlebstw”. Połączenie działalności faryzeuszów z Jerozolimą występuje w *Komentarzu do Księgi Izajasza*: „zgromadzenie szukających pochlebstw, którzy są w Jerozolimie” (4Q163 frag. 23, kol. 2, linie 10-11; zob. też 1QpHab 12,7; Iz 28,14). Na taką identyfikację wskazuje również fakt, że „miasto Efraima” jest utożsamione z „miastem krwi” z Na 3,1, co przywołuje na myśl nazwanie tak Jerozolimy za pomocą identycznego określenia przez proroka Ezechiela, tj. עִיר הַדְּמִיִּם (Ez 22,2).

Najbardziej przekonującym dowodem na to, że ten fragment peszeru odnosi się do czasów Aleksandry Salome, jest wyrażenie הַהֲלָקָה מִמְּשָׁלָה דּוֹרְשֵׁי, „władza szukających pochlebstw” (kol. 2, linia 4). Autor peszeru, komentując cytat z Na 3,1-3, gdzie jest mowa o zbrodniach i rabunkach Niniwy, odnosi ten tekst do sytuacji, która zaistniała w Jerozolimie, gdy władzę przejęli „szukający pochlebstw”, tj. faryzeusze. Hebrajski termin מִמְּשָׁלָה oznacza „władzę”, „panowanie”, „autorytet”. W odniesieniu do faryzeuszy oznacza, że, mając autorytet,

⁵⁹ Zob. dyskusję na temat tego wyrażenia w: S.L. Berrin, *The Peshet Nahum Scroll from Qumran*, s. 208-217.

⁶⁰ Tak sądzi wielu uczonych, np. A. Dupont-Sommer, *Le Commentaire de Nahum*, s. 71; T. Ilián, *Shelamzion Alexandra*, s. 873; H. Eshel, *The Dead Sea Scrolls and the Hasmonean State*, s. 134; S.L. Berrin, *The Peshet Nahum Scroll from Qumran*, s. 196-197.

sprawowali władzę polityczną.⁶¹ Taka sytuacja miała miejsce za czasów Aleksandry Salome, o czym wspomina Józef Flawiusz, stwierdzając, że królowa była jedynie marionetką w rękach faryzeuszy, którzy sprawowali faktyczną władzę. Co więcej, mówiąc o ich znaczeniu w sprawowaniu władzy przedstawia ich jako δεσποτῶν, „władców” (*Ant.* 13,409; por. *Bell.* 1,110-111). Postępowanie faryzeuszy, które ukazuje autor peszeru w liniach 4-6, dobrze odpowiada opisowi znajdującemu się u Józefa Flawiusza, gdzie są oni przedstawieni jako wywierający zemstę na swoich przeciwnikach. Autor peszeru mocno akcentuje zabójstwa, których dokonują „szukający pochlebstw” na swoich przeciwnikach, co podkreśla również Józef Flawiusz w odniesieniu do faryzeuszów. Według żydowskiego historyka, oponentami faryzeuszów byli zwolennicy Aleksandra Janneusza, a więc saduceusze. W 4Q169 oponentami szukających pochlebstw są również saduceusze, na co wskazuje termin נַכְבְּרִים, „dostojnicy” (kol. 2, linia 9). To samo słowo w kol. 3, linii 9 jest odnieszone do Manassesza, tj. do saduceuszy.⁶² Autor peszeru zwraca również uwagę na sposób działania faryzeuszy, którzy, dokonując zemsty na swych przeciwnikach, wykorzystują wszystkie dostępne im środki i sposoby. Na uwagę zasługuje wyrażenie „miecz narodów” (kol. 2, linia 5), które nie oznacza Rzymian,⁶³ ale najprawdopodobniej nawiązuje do najemników służących w wojsku Aleksandry Salome. Innymi słowy, faryzeusze przejęli również władzę nad armią wykorzystując wojsko dla swoich celów.⁶⁴

W liniach 7-10 autor peszeru interpretując prorocstwo z Na 3,4, gdzie prorok przyrównuje Niniwę do nierządnicy, odnosi je do „zwozdzieli Efraima”, tj. do faryzeuszy. Mając na uwadze kontekst prorocstwa Nahuma, można przypuszczać, że autor peszeru odnosi to

⁶¹ Tak m.in. Dupont-Sommer, Amoussine (Amusin), Flusser, Baumgarten, Eshel, Tyloch. Innego zdania jest L.H. Schiffman, *Pharisees and Sadducees in Peshar Nahum*, s. 345, który uważa, że termin „władza” nie ma tu znaczenia politycznego. Niejednoznaczne w tym względzie jest stanowisko, które zajmuje S.L. Berlin, ponieważ raz stwierdza, że termin „władza” nie może być traktowany jako pomocny dla egzegezy peszeru (t e n ż e, *The Peshar Nahum Scroll from Qumran*, s. 219), a w innym miejscu zauważa, że wyrażenie „władza szukających pochlebstw” może wskazywać na polityczny charakter władzy faryzeuszów (t e n ż e, *Peshar Nahum, Psalms of Solomon and Pompey*, w: E.G. Chazoni in. (red.), *Reworking the Bible: Apocryphal and Related Texts at Qumran*, STDJ 58, Leiden 2005, s. 73).

⁶² Zob. L.H. Schiffman, *Pharisees and Sadducees in Peshar Nahum*, s. 348; S.L. Berlin, *The Peshar Nahum Scroll from Qumran*, s. 253.

⁶³ Tak W. Tyloch, *Rękopisy z Qumran nad Morzem Martwym*, s. 332.

⁶⁴ Zob. J.D. Amusi n, *The Reflection of Historical Events*, s. 146; podobnie też Flusser.

porównanie do Jerozolimy (tj. „miasta Efraima”), w którym władzę sprawowali faryzeusze (tj. „szukający pochlebstw”). W tradycji biblijnej metafora nierządniczy jest częstym sposobem przedstawiania różnego rodzaju grzechów, przede wszystkim niewierności wobec Boga i apostazji, zwłaszcza u proroków (Ozeasz, Jeremiasz, Ezechiel).⁶⁵ W kontekście 4Q169 frag. 3-4, kol. 2, linie 4-6 warto zwrócić uwagę na oskarżenie proroka Izajasza, który nazywa Jerozolimę nierządnicą z powodu morderstw tam dokonywanych: „Jakże stało się nierządnicą wierne miasto, przepelnione prawem? Sprawiedliwość w nim mieszkała, teraz zaś mordercy” (Iz 1,21). Interesującą propozycję interpretacji 4Q169 frag. 3-4, kol. 2, linii 7-11 wysuwa T. Ilan; sugeruje, że metafora nierządniczy odnosi się nie tylko do Jerozolimy i faryzeuszy, ale również jest aluzją do sprawowania władzy królewskiej przez kobietę, tj. Aleksandrę Salome. Według T. Ilan, przyrównanie Aleksandry Salome do nierządniczy wyraża jednoznacznie negatywne nastawienie autora peszeru do królowej i zmiany kierunku polityki, jaka nastąpiła podczas jej rządów. Dla członków wspólnoty z Qumran złe i godne potępienia były zarówno rządy Aleksandra Janneusza, popieranego przez saduceuszy, jak i panowanie Aleksandry Salome, cieszącej się uznaniem faryzeuszy.⁶⁶

Tekst w kol. 3, liniach 1-8 stanowiący interpretację Na 3,6-7, gdzie prorok kontynuuje opis ukarania Niniwy, autor peszeru odnosi do faryzeuszy, których spotka ostateczna kara za ich zbrodnie. Trudno jednoznacznie wskazać odniesienia do wydarzeń historycznych. Być może autor peszeru, komentując orędzie biblijnego proroka, mógł widzieć zagładę faryzeuszy – traktowanych jako wrogów – w szerszej perspektywie. Wzmianki o zdemaskowaniu zbrodniczej działalności „szukających pochlebstw”, o odwróceniu się od nich wielu ludzi, a w końcu o całkowitych ich unicestwieniu, mogą odzwierciedlać zmienne koleje losu w czasie rywalizacji o władzę między Hirkanem a Arystobulem dotyczące zarówno faryzeuszów, jak i saduceuszów, ale może również implikować inwazję Pompejusza, która położyła kres wszystkim, także faryzeuszom. Innymi słowy, autor peszeru ukazuje zgubne konsekwencje postępowania faryzeuszy w czasie panowania Aleksandry Salome, trwające również podczas bratobójczej walki między Hirkanem i Arystobulem, co doprowadziło do utra-

⁶⁵ Zob. S. E r l a n d s s o n, נַרְיָ zānāh, etc., w: TDOT IV, s. 101-104.

⁶⁶ Zob. T. I l a n, *Shelamzion in Qumran: New Insights*, s. 59-60; t a ż, *Shelamzion Alexandra*, s. 873.

ty niepodległości i pełnej zależności od Rzymian. Warto też zwrócić uwagę na fakt, że autor peszeru widzi w upadku faryzeuszy wzrost znaczenia własnej wspólnoty. Wskazuje na to wzmianka o „prostych (ludziach)”, którzy zrozumieją oszustwa szukających pochlebstw i przyłączą się do „Izraela” (kol. 3, linie 3-5), czyli wspólnoty qumrańskiej, która często używała tego określenia w odniesieniu do siebie.

Kłeska Arystobula i zdobycie Jerozolimy przez Rzymian

W czasie walki o władzę między Hirkanem i Arystobulem, obaj bracia zwracali się do Rzymian, prosząc ich o interwencję i pomoc. Jak zostało to powiedziane wyżej, początkowo Rzymianie faworyzowali Arystobula, ale później wzięli sprawy w swoje ręce, nie popierając nikogo i szukając własnych korzyści, by w końcu – choć w bardzo okrojonym zakresie – przywrócić do łask Hirkana. Na wiosnę 63 r. przed Chr. obaj bracia po raz kolejny zwrócili się do Rzymian. Do Damaszku, gdzie przebywał Pompejusz, przybyli osobiście Hirkan i Arystobul, jak również przedstawiciele „narodu”, którzy nie opowiadali się po stronie żadnego z braci (*Ant.* 14,40-41). Pompejusz wysłuchawszy wzajemnych oskarżeń obu braci nie podjął rozstrzygającej decyzji. Obiecał uregulować sprawy w Judei, ale dopiero po planowanej kampanii przeciwko królowi nabatejskiemu, a do tego czasu nakazał obu braciom zachowanie spokoju. Niezadowolony z tej decyzji Arystobul opuścił w okolicach Dion Pompejusza, któremu towarzyszył w wyprawie przeciwko Nabatejczykom, i udał się do Judei. W rezultacie tego Pompejusz odłożył kampanię przeciwko Nabatejczykom i skierował się ze swoim wojskiem do Judei. Wysłał posłańców do Arystobula, który schronił się w twierdzy Aleksandreion, i zażądał poddania wszystkich warowni. Arystobul spełnił żądanie, ale sam udał się do Jerozolimy, przygotowując się do wojny (*Ant.* 14,46-53; *Bell.* 1,133-137). Gdy Pompejusz wyruszył przeciw niemu i rozbił obóz w okolicach Jerycha, Arystobul próbował pertraktować. Przybył do obozu rzymskiego i obiecał poddać Jerozolimę w zamian za zaniechanie wojny. Pompejusz zgodził się i wysłał swojego dowódcę, Gabiniusza, aby ten zajął Jerozolimę, co jednak mu się nie udało, ponieważ nie został wpuszczony do miasta przez jego mieszkańców. Rozgniewany Pompejusz uwięził Arystobula i wyruszył przeciwko Jerozolimie (*Ant.* 14,54-57; *Bell.* 138-141). W samej Jerozolimie panował rozłam, ponieważ zwolennicy Hirkana uznali

Pompejusza za sprzymierzeńca i wpuścili go do miasta, natomiast zwolennicy Arystobula schronili się na wzgórzu świątynnym, gdzie zamierzali się bronić. Jak zauważa Józef Flawiusz, gdy Pompejusz gotował się do zdobycia wzgórza świątynnego, „Hirkan gorliwie pomagał mu we wszystkich przygotowaniach” (*Ant.* 14,60; *Bell.* 1,141-144). Oblężenie trwało trzy miesiące, a w czasie szturm na twierdzę zginęło blisko 12 tys. jej obrońców. Po zdobyciu ostatniego punktu oporu przywódcy zostali ścięci, na miasto nałożono ogromny trybut, a terytorium Judei zostało mocno zredukowane. Zarząd nad Judeą przekazano Hirkanowi jako arcykapłanowi bez prawa do tytułu królewskiego. Po tym zwycięstwie Pompejusz wyruszył do Azji Mniejszej, zabrawszy ze sobą Arystobula jako jeńca oraz jego rodzinę (*Ant.* 60-79; *Bell.* 1,145-158). Uroczyste obchody zwycięstwa odbyły się w Rzymie w 61 r. przed Chr., a w tryumfalnym pochodzie oprócz licznych jeńców, przed rydwanem Pompejusza prowadzono Arystobula (Plutarch, *Pompeius*, 45; Pliniusz, *Historia naturalis*, 26).

Wydaje się, że aluzje do tych wydarzeń, a więc podboju Judei przez Pompejusza oraz pokonaniu i wzięciu do niewoli Arystobula pojawiają się w 4Q169 frag. 3-4, kol. 3, linia 8 – kol. 4, linia 9. W tym fragmencie jest mowa o upadku władzy saduceuszy, co prawdopodobnie można odnieść do klęski Arystobula, który cieszył się poparciem arystokracji kapłańskiej.⁶⁷

4Q169 frag. 3-4, kol. 3, linia 8 – kol. 4, linia 9

- 8 CZY JESTEŚ LEPSZA OD AM[ONA, OSIADŁEGO POMIĘDZY] RZEKAMI?
- 9 Wyjaśnienie tego: AMON to Manasses, a RZEKI to wielcy Manasse-sa, dostojnicy [... ..]
- 10 WODY OTACZAŁY JĄ DOKOŁA, KTÓREJ WAŁEM BYŁO MORZE, A WODY BYŁY JEJ MURAMI
- 11 Wyjaśnienie tego: to są ludzie jej [mo]cy, mocarze jej wojny. KUSZ BYŁ JEJ POTĘGĄ [I EGIPT, I NIE BYŁO KOŃCA]
- 12 [... ..] PUT I LIBIJCZYCY [... ..]

⁶⁷ Tak m.in. J.D. A m u s i n, *The Reflection of Historical Events*, s. 142-146; H. E s h e l, *The Dead Sea Scrolls and the Hasmonean State*, s. 135; S.L. B e r r i n, *The Peshet Nahum Scroll from Qumran*, s. 271.

kol. 4

- 1 Wyjaśnienie tego: to są niegodziwi [...], dom Pelega, ci, którzy przyłączyli się do Manassesa. TAKŻE ONA PO[SZŁA] NA WYGNANIE, [W NIEWOLE. TAKŻE
- 2 JEJ DZIECI ROZTRZASKALI NA ROGACH WSZYSTKICH ULIC, I O JEJ DOSTOJNIKÓW RZUCALI LOSY, I WSZYSCY [JEJ] WIEL[CY ZOSTALI ZAKUCI]
- 3 W KAJDANY. Wyjaśnienie tego odnosi się do Manassesa przy końcu czasów, którego władza królewska upadnie w [...]
- 4 jego kobiety, jego dzieci i jego niemowlęta pójdą w niewolę, jego morcarze i jego dostojnicy od miecza [... TAKŻE TY STANIESZ SIĘ PIJANA]
- 5 I BĘDZIESZ UKRYTA. Wyjaśnienie tego odnosi się do niegodziwych E[fraima ...]
- 6 których kielich przyjdzie po Manasssie [... .. TY TAKŻE BĘDZIESZ SZUKAĆ]
- 7 SCHRONIENIA W MIEŚCIE PRZED WROGIEM. Wyjaśnienie tego] odnosi się [do]
- 8 ich wrogowie w mieście [... .. WSZYSTKIE TWOJE WAROWNIE]
- 9 SĄ DRZEWAMI FIGOWYMI Z [WCZESNYMI OWOCAMI]

W tym fragmencie autor peszeru przedstawia upadek „Manassesa”, interpretując tekst w Na 3,8-12, gdzie prorok porównuje Niniwę do egipskiego miasta Amon (tj. Teb), zapowiadając, że jak Niniwa/Asyria zburzyła to potężne egipskie miasto, tak również ją samą czeka podobna zagłada. W komentarzu do proroctwa Nahuma (kol. 3, linia 9) egipskie miasto jest wprost identyfikowane z „Manassemem” mającym znaczenie kolektywne, na co wskazuje zaimek w liczbie mnogiej w wyrażeniu: אֲמוֹן הֵם מְנַשָּׁה, dosł. „AMON: oni (są) Manassesem”. Jak uważają niemal wszyscy uczeni, termin „Manasses” jest określeniem saduceuszów.⁶⁸ Autor peszeru podkreśla arystokratyczny charakter tych, którzy są „Manassemem”, co wyrażają określenia: גְּדוּלֵי מְנַשָּׁה, „wielcy Manassesa” oraz [...] הַנְּכַבְדִּים „dostojnicy”. Józef Flawiusz stwierdza, że saduceusze „byli pozbawieni wpływów wśród ludu, mieli za sobą tylko ludzi zamożnych [τὸς εὐπόρους]”

⁶⁸ Tak m.in. Dupont-Sommer, Amoussine (Amusin), Carmignac, Yadin, Flusser, Horgan, Schiffman, Eshel, Berrin, Tyloch.

(*Ant.* 13,298).⁶⁹ Warto zwrócić również uwagę na terminologię militarną, gdy autor peszeru nazywa ich אנשי חילה, „ludźmi jej mocy” oraz גבורי מלחמה, „mocarzami jej wojny”, czyli wojownikami (zob. 1QM 12,17; 15,7; 1QH 14,33).⁷⁰ Trudno jednoznacznie stwierdzić do kogo/ czego odnosi się sufiks zaimka osobowego w rodzaju żeńskim w obu tych wyrażeniach. Ponieważ Manasses jest identyfikowany z miastem Amon, być może w interpretacji autora peszeru odnosi się on również do miasta, czyli do Jerozolimy (zob. frag. 3-4, kol. 1, linia 3).⁷¹ W kol. 4, linii 1 jest mowa o „domu Pelega, tych, którzy przyłączyli się do Manassesesa”. Określenie „dom Pelega” (בית פליג) pojawia się jeszcze w CD 20,22. W sensie dosłownym oznacza „dom separacji/ odłączenia” (zob. czasownik פליג w nifal „być podzielonym”). Według Rdz 10,25, Peleg, syn Ebera, otrzymał takie imię, ponieważ „za jego dni ziemia została podzielona” (zob. Jub 8,8). Chociaż w 4Q169 określenie „dom Pelega” odnosi się do tych, którzy przyłączyli się do „Manassesesa”, a więc są przez autora peszeru identyfikowani jako saduceusze, to jednak trudno stwierdzić, do kogo konkretnie się odnosi. Identyfikacja zależy od rekonstrukcji historii wspólnoty qumrańskiej oraz wyjaśnienia właściwego znaczenia tego określenia w CD 20,22 i 4Q169. Trudności w identyfikacji zwiększa również fakt, że oba teksty są uszkodzone, zaś różne propozycje uzupełnienia prowadzą do odmiennych interpretacji.⁷² Bez względu na różne propozycje uczonych w tym względzie, w *Komentarzu do Księgi Nahuma* określenie „dom Pelega” występuje w znaczeniu jednoznacznie negatywnym. Prawdopodobnie odnosi się ono albo do tych, którzy w pewnym okresie wystąpili ze wspólnoty qumrańskiej,⁷³ albo oznacza jakąś grupę

⁶⁹ Zob. J. D. Amusin, *The Reflection of Historical Events*, s. 144; W. Tyloch, *Rękopisy z Qumran nad Morzem Martwym*, s. 333; S. L. Berrin, *The Peshar Nahum Scroll from Qumran*, s. 269.

⁷⁰ Zob. A. Dupont-Sommer, *Le Commentaire de Nahum*, s. 85; S. L. Berrin, *The Peshar Nahum Scroll from Qumran*, s. 269.

⁷¹ Zob. M. P. Horgan, *Pesharim*, s. 188-189.

⁷² Szerzej na ten temat, zob. R. T. White, *The House of Peleg in the Dead Sea Scrolls*, w: P. R. Davies, R. T. White (red.), *A Tribute to Geza Vermes: Essays on Jewish and Christian Literature and History*, JSOTSup 100, Sheffield 1990, s. 67-98; S. L. Berrin, *The Peshar Nahum Scroll from Qumran*, s. 271-275; B. Z. Wacholder, *The New Damascus Document. The Midrash on the Eschatological Torah of the Dead Sea Scrolls: Reconstruction, Translation and Commentary*, STDJ 56, Leiden 2007, s. 248-249; przegląd różnych opinii uczonych, zob. J. H. Charlesworth, *The Pesharim and Qumran History*, s. 107-109.

⁷³ Zob. M. O' Connor, *The Essenes and Their History*, RB 81/1974, s. 239-243; S. L. Berrin, *The Peshar Nahum Scroll from Qumran*, s. 271.

w obrębie judaizmu, która wsparła saduceuszy wbrew oczekiwaniu autora peszeru.⁷⁴

W kol. 4, liniach 1-3 autor peszeru cytuje tekst z Na 3,10, gdzie prorok opisuje los mieszkańców zniszczonego egipskiego miasta Amon, zaś w interpretacji (linie 3-4) odnosi go do klęski Arystobula i jego zwolenników zadanej im przez Pompejusza.

Zagładę królestwa i koniec władzy dynastii hasmonejskiej wyrażają słowa מלכותו תשפל, „jego władza królewska upadnie w [...]” (kol. 4, linia 3). Termin מלכות, może oznaczać zarówno „władzę królewską” w sensie „panowania”, „sprawowania władzy przez kogoś, kto jest królem”, jak też „królestwo” w znaczeniu terytorialnym. Tutaj nie tyle chodzi o władzę królewską sprawowaną przez konkretnego króla, tj. Arystobula, ale o upadek królewskiej władzy w sensie bardziej ogólnym, to znaczy na osobie Arystobula skończyło się sprawowanie królewskiej władzy Hasmoneuszy i stało się końcem niepodległego królestwa.⁷⁵ Potwierdza to również relacja Józefa Flawiusza, który stwierdza, że gdy Pompejusz uczynił Hirkana zarządcą Judei, pozostawił mu jedynie godność arcykapłana (*Ant.* 14,73; *Bell.* 1,153). Ostatnim władcą z dynastii hasmonejskiej niepodległego państwa, jakim była Judea, który nosił tytuł królewski, był Arystobul, syn Aleksandra Janneusza.⁷⁶ Według relacji Plutarcha był prowadzony w tryumfalnym pochodzie Pompejusza w Rzymie jako βασιλεύς Ιουδαίων, „król Żydów” (*Pompeius*, 45,4).

W odniesieniu do dalszych losów pokonanego Arystobula autor peszeru stwierdza, że „jego kobiety, jego dzieci i jego niemowlęta pójdą w niewolę” (kol. 4, linia 4). Józef Flawiusz stwierdza, że Pompejusz wziął do niewoli „Arystobula oraz jego rodzinę. Miał Arystobul dwie córki i dwóch synów, z których jeden, Aleksander, zdołał uciec,

⁷⁴ Zob. R. Ratzlaff, *Peleg, House of*, w: L.H. Schiffman, J.C. VanderKam (red.), *Encyclopedia of the Dead Sea Scrolls*, t. II, s. 641.

⁷⁵ Zob. A. Dupont-Sommer, *Le Commentaire de Nahum*, s. 85; S.L. Berrin, *The Peshar Nahum Scroll from Qumran*, s. 276; L.L. Grabbbe, *Judaism from Cyrus to Hadrian*, t. I: *The Persian and Greek Periods*, s. 307.

⁷⁶ Wprawdzie Antygon, syn Arystobula, wykorzystał sytuację związaną z najazdem Partów na Syrię i Palestynę (40 r. przed Chr.) i na jakiś czas zdobył przewagę nad przeciwnikami w walce o władzę, używając w tym czasie tytułu królewskiego na monetach, ale w tym czasie Judea nie była już niezależnym państwem. Decydującą rolę odgrywali Rzymianie popierający starania Heroda Wielkiego do objęcia tronu, który, gdy zdobył władzę, używał tytułu królewskiego, ale został nominowany królem Judei przez senat rzymski i sprawował władzę z ramienia Rzymian; zob. L.L. Grabbbe, *Judaism from Cyrus to Hadrian*, t. II: *The Roman Period*, s. 346-351.

natomiast młodszego syna, Antygona, powleczono do Rzymu razem z jego siostrami” (*Ant.* 14,79; zob. też *Bell.* 1,158).

Ostatnim wyrażeniem odnoszącym się do klęski Arystobula jest stwierdzenie, że „jego mocarze i jego dostojnicy od miecza [zginą]” (linia 4). Choć końcowa część nie zachowała się, to najprawdopodobniej może być uzupełniona czasownikiem „zginą” lub „zostaną zabici” (zob. 1QpHab 6,10; 4Q171 kol. 2, linia 1).⁷⁷ Te słowa mogą odnosić się w sensie ogólnym do rzezi obrońców, której dokonali Rzymianie po zdobyciu wzgórza świątynnego. Jednakże wzmianka o „mocarzach i dostojnikach” może wskazywać raczej na egzekucję przywódców oporu wykonaną z rozkazu Pompejusza, o czym wspomina Józef Flawiusz: „tych, którzy byli odpowiedzialni za wybuch wojny, skazał na ścięcie” (*Ant.* 14,73; *Bell.* 1,154).

Tekst w ostatniej części tej kolumny (kol. 4, linie 4-9) jest bardzo uszkodzony i trudno na jego podstawie wyciągać jakiegokolwiek pewne wnioski. W zachowanym tekście (linie 5-6) pojawia się wzmianka o „kielichu” odnoszącym się do „niegodziwych E[fraima]”, który „przyjdzie po Manassesie”, co może być aluzją do zagłady faryzeuszów. Autor peszeru w ten sposób jeszcze raz podkreśla, że pokonanie Arystobula oraz zdobycie Jerozolimy przez Pompejusza stało się klęską całej Judei, i zagłada dotknęła zarówno saduceuszy (tj. Manasses), jak i faryzeuszy (tj. Efraima).

O zdobyciu Jerozolimy/Judei przez Rzymian w 63 r. przed Chr. jest prawdopodobnie mowa w 4Q169 frag. 3-4, kol. 1, liniach 3-4. Wzmianka o tym wydarzeniu pojawia się w kontekście interpretacji tekstu z Na 2,12, gdzie autor peszeru wspomina o inwazji Demetriusza na Judeę i nieudanej próbie wejścia do Jerozolimy (linie 1-2). W linii 3 po stwierdzeniu, że Jerozolima nie została zdobyta „od Antiocha aż do powstania władców Kittim”, następują słowa וְאַחַר הָרַמְסַּא, „a potem zostanie deptana[...]”. Dokończenie tego zdania prawdopodobnie znajdowało się w następnej linii, ale początek linii 4 nie zachował się. Większość uczonych uważa, że Jerozolima jest podmiotem czasownika הָרַמְסַּא interpretowanego tutaj w znaczeniu biernym (tj. w formie nifal: „zostanie zdeptana”),⁷⁸ zaś A. Dupont-Sommer

⁷⁷ Tak m.in. M.P. H o r g a n, *Pesharim*, F. Garcia Martinez, E.J.C. Tigchelaar (red.), *The Dead Sea Scrolls Study Edition*, t. I, s. 340-341.

⁷⁸ Tak m.in. Allegro, Dupont-Sommer, Carmignac, Garcia Martinez, Tigchelaar, Tyloch, Muchowski; M.P. H o r g a n, *Pesharim*, s. 174, uzupełnia początek linii 4 dodając „miasto” i czyta całe wyrażenie jako „a potem będzie zdeptane [miasto...]”.

uzupełnia początek linii 4, dodając sprawcę działania, tj. בכתיים, „przez Kittim” i czyta całe wyrażenie jako „a potem zostanie zdeptana [przez Kittim...]”, a więc przez Rzymian. Motyw „zdeptania miasta” jako synonim jego zniszczenia pojawia się w Księdze Ezechiela w odniesieniu do zagłady Tyru: „Kopytami swych koni stratuje [ירמס] wszystkie twoje ulice, lud twój zabije mieczem, a stele twej potęgi powali na ziemię” (Ez 26,11; zob. też Iz 26,6). Rdzeń רמס wyrażający myśl o „deptaniu”, „tratowaniu” często jest określeniem zniszczenia z podkreśleniem brutalności działania (np. Dn 7,7; 8,7.10.13; Iz 10,6; 28,18; 63,3; Mi 7,10).

Komentarz do Księgi Nahuma (4Q169) jest niekiedy określany jako jeden z najbardziej „historycznych” dokumentów odnalezionych w Qumran. Takie sformułowanie jest uzasadnione o tyle, że w dokumencie pojawiają się dwa imiona własne władców z dynastii Seleucydów, tj. Demetriusza III Eukairosa i Antiocha IV Epifanesa, oraz aluzje do wydarzeń z I w. przed Chr., które pokrywają się z opisem czasów panowania królów hasmonejskich w dziełach Józefa Flawiusza (*Dawne dzieje Izraela, Wojna żydowska*). Interpretację dokumentu 4Q169 utrudnia fakt, że jego tekst zachował się w stanie fragmentarycznym, jak również to, że pojawia się w nim wiele tajemniczych określeń osób i ugrupowań, których identyfikacja nie jest łatwa. Należy jednak podkreślić, że chociaż wiele aluzji historycznych w nim zawartych staje się zrozumiała w świetle relacji Józefa Flawiusza, to jednak stanowi on cenne źródło do poznania wydarzeń, które dotąd były znane przede wszystkim z dzieł żydowskiego historyka. Najlepiej zachowany jest frag. 3-4, który prezentuje tekst znajdujący się na czterech kolumnach. W kol. 1 jest mowa o wydarzeniach z czasów Aleksandra Janneusza (103-76 przed Chr.), zwłaszcza jego konfliktu z faryzeuszami w 88 r. przed Chr. oraz ostatnich lat jego panowania. Treść kol. 2 dotyczy okresu panowania Aleksandry Salome (76-67 przed Chr.). Zachowany tekst w kol. 3-4 zawiera aluzje z czasów konfliktu między Hirkanem i Arystobulem (67-63 przed Chr.), który zakończył się podbojem Judei i zdobyciem Jerozolimy przez Pompejusza w 63 r. przed Chr., co stanowiło koniec istnienia niepodległego państwa i władzy dynastii hasmonejskiej.